

МИХАЙЛО БУРЛИВИЙ

ДЕ ВОЛЯ, ТАМ ПРАВДА І ДОЛЯ

Драма з революційних часів життя на Україні

на 4-рі дії

ЦІНА 35 ЦЕНТІВ

Запорожжя — Нью Йорк.
1925 року.

МИХАЙЛО БУРЛИВИЙ

ДЕ ВОЛЯ, ТАМ ПРАВДА І ДОЛЯ

Драма з революційних часів життя на Україні

на 4-рі дії

ЦІНА 35 ЦЕНТІВ

Запорожжя — Нью Йорк.

1923 року.

Russian Press, 347 East 14th Street, New York, N. Y.

Присвячується світлої пам'яті померших од голоду і хвороби,
в час важкого життя на Україні, — рідним батькові та матери,
Федіру і Ганні і всім, безвинно замученим і розстріляним.

Всі права видавництва засторожені автором по законам
Обеднаних Штатів Америки у місті Нью Йорку.

ДІСВІОСОБИ:

Микола Іванович, Кобзарь селянин.

Ольга Петрівна, його дружина.

Іван
Григорій }
Ганна }

їхні діти

Марина, дружина Івана

Андрій Степанович Гайдамак, бідний селянин.

Семен Іванович Кравчук, сельський учитель.

Тихон Данилович Шевчук, сельський писаръ

Михей Ермолаєвич Дураков, голова міліції на селі.

Сидор Коза
Микита Горобець }
Петро Лайдак }

«комбед села».

Гершко Дудель, жід крамарник.

Сура, жідівка, його дружина.

Назар, вартовий при сельському правлінню («комбідові»)

Горпина, жинка з села, варить самогон.

Вартові, селяни, комісар, красноармейці, Махно, повстанці.

Діється на Запоріжжю, на протязі років 1918-1922.

ДІЯ ПЕРША

(На підгородньому селі. Сцена представляє кімнату хати Кобзаря. В задній стіні двері на вулицю. Справа і зліва дверей, вікна прибрані фіранками. В правому углі образи, прибрані в вишивані рушники, світить лампадка; на стіні малюнок Шевченка і київського митрополита.

По стінам розвішані малюнки. В правому углі убраний стіл, в лівому буфет.

В стінах, що праворуч і ліворуч, двері в другі кімнати. Ліворуч, біляко до рампи, на стіні дзеркало і попід ним поличка з книжками, на полиці стоїть глечик з степовими квітками. Праворуч біля рампи, попід стіною закована в залізо скриня. Навколо попід стінами стільці).

Діється літом року 1918.

Ганна (років 18, чисто одягнута в вишивану білу сорочку і синю спідницю. На щій намисто, на голові віночок з квітів. Достає з скрині вишивану хустку, зачиняє її і іде до дзеркала. Пильно дивиться в нього і чимусь усміхається): — І не знаю, яй-же Богу, чого він од мене хоче? Чи може її справді я йому притягнулася! Ой, мамонько рідка, що-ж тоді буде? (заплюшує очі). Аж жах мене бере! (чепуриться і якийсь час дивиться мовчки в дзеркало). Казав втора, що прайде, але її досі немає.

Кравчук (років 26, чисто одягнений, в чоботях, вишиваний сорочці поверх котрої чорна коротка свита. На голові учительський капелюх. Входить з-надвору і мовчки зупиняється на ганку. Ганна його не прімічає).

Ганна: — Здається мені, що краще моого Семена нікого нема на

всьому щісенькому світі! Такий добрий та розумний. А як дивиться він мені в очі, так у мене серце чогось починає тримтіти так пividко, неначе-то вискочить хоче. (Кравчук тихо підходить одзаду) — Боже мій! Та невже-ж тому правда, що я його люблю? Але як довго не бачу Семена, чогось починає дуже боліть тут (роняє хустку до долу, одною рукою береться за серце, другою затуляє очі. Кравчук підійшов до неї і затулює її очі долонями рук).

Ганна: — Ой, хто тут? Пустіть! (Кравчук не отриває рук, але Ганна поривається одрівати його долоні) — Це ти, Іване?

Кравчук (сміючись): — Одже, як раз вгадали (одпускає її).

Ганна (обертаючись): — Сеню! (схаменувшись, засмутилась). Семене Івановичу, доброго здоров'я! (підходить до нього і береться рукою за серце).

Кравчук (сміючись): — Ото! Невже-ж то я на бісового батька згожий, що мене лякаються добре люди? (бере її за руки. Ганна мовчить, дивлючись до долу). — Ганю, серденько ну кажіть же мені, чи справді я такий дуже страшний?

Ганна: — Та ні... ви так несподівано підійшли до мене, що я дуже злякалася. Гадала, що хтось другий...

Кравчук (одпускаючи її руки, пильно дивиться її в очі): — так може ви, Ганна Миколаївна, і справді когось другого чекали? Тоді вибачайте. Я піду (знимає картуз і кланяється). — Всього найкращого!

Ганна (пориваючись до нього): — Ні, Боже мій! Тільки однога вас... (дуже засмутилась).

Кравчук (радісно): — Правда? Так ви, Ганю, чекали тільки одного мене? (бере її руку і цілує).

Ганна (зобижено): — А як не вірите, то й не треба! (одвертається). Кравчук кладе капелюха на стілець, що біля).

Кравчук: — Ганю, серденько мое, зірко моя ясна! (бере її за стан і пригорта до себе). Голубко, щастя мое! Як би ви знали я: я кохаю вас, — більш всього на світі! (хоче її цілувати).

Ганна: — Пустіть мене! Тато або мама побачуть... Не треба

(Кравчук цілує її палким поцілуєм. Чути, хтось кашляє: кхе, кхе.. Ганна швидко одвертається від Кравчука і неначе чогось шукає на полиці. Кравчук достає з кишень хустку і сморкається).

Кобзар (входить крізь ліві двері. Років під 60, високого росту, волосся на голові і вуса сиві. Одягнутий чисто, в чоботях, ходить струнко. Прімічає Кравчука і ласкаво привітає його): — А а... А а... Семене Івановичу, доброго здоров'я! (шідехе до нього і по-дає руку). — Яким це вітром занесло вас до мене з рибаку? (сміється). — Чи дуже поважне діло яке?

Кравчук: — Доброго здоров'я, Микола Івановичу; з неділею вас!. То, бачте, ішов оце я з дому до школи, та й думаю собі: дай зайду до Миколи Івановича, щось давно не бачив, та спитаю здоров'я вашого зі семейством.

Кобзарь (сміючись жрутє вуса) — Так... так.. А здається мені, що ми з вами бачились не далі, як вчора у вечорі, на хуторі. Чи може запамятали вже, а?

Кравчун (також сміючись): — Е ні, не запамятав, але добрих людей не гріх і кожен день провідувати.

Кобзарь: — Спасибі вам, Семене Івановичу, на ласкавому слові. То знайте і ви, що для вас ніколи не зачиняються двері хати старого Кобзаря. Коли-б не прийшли, будете дорогим гостем. (Озирається, чогось шукає). Але мені ніколи з вами балакати, вибачайте. Піду зараз до церкви (розводить руками). І де-б то вона за-про-стилаась? А, ось де вона (бере брилю зі стільця). — Старий став, не добавочую трохи. (Чути дзвонення дзвонів до церкви). — А ви, як хочете, то побалажайте до неї (вказує на Ганну). — Зараз і жінка підійде. Почекайте трохи, як маєте час. А поки що, до по-бачення (виходе крізь задні двері).

Кравчун: — Всього найкращого, Микола Івановичу! (обертається і підходить до Ганни).

Ганна (з серцем): — Ось бачте, казала я вам, так вено Й зробилося!

Кравчун (сміючись, бере її за руки): — Так вено і зробилось.

Ото біда яка приключилася! Невже ж то ви, серденько, рідного батька боїтесь?

Ганна: — Ні, я не тата жахаюся а... Ну що, як би він те побачив? Гадаєте, що подякував би? Ні, тато дуже суворий! Бо я ж таки дівчина . . (знову засмутилася і дивиться вдolinу).

Кравчук: — Ганю, серденько мое, як би ви знали, як я кохаю вас! Тільки й думки однієї в голові, що про мою зіроньку ясну (пригортав її до себе). — Я не можу жити без тебе! Ганю, щастя мое, кажи-ж мені, чи згідна ти бути моєю дружиною?

Ганна (якийсь час мовчить. Чути хтось підіхав до хати; «тир-у-у!» та йде з надвору в хату): — Пустіть мене! Хтось ще в хату (швидко одступає на крок від Кравчука).

Іван (років 35, чорнявий, середнього росту, має голену бороду і довгі вуса, одягнений в армейський службовий одяг, без погонів. На грудях на ленті хрест св. Єгорія в руці батіг. Входить в кімнату і знімає картуз): — А, доброго здоровля пане учителю! З неділею вас!

Кравчук: — Доброго здоровля, Іване Миколаевичу! (підходить один до другого і потискають руки). — Ну, як Бог милує?

Іван: — Дякую вас. Нічого, живемо помаленьку (кладе картуз на стілець і становить батіг в углі). — Оце привіз зараз з городу брата Григорія (Обертається до дверей і гукає). — Григорій, чому забарився не йдеш в хату?

Григорій (з-підвору): — Зараз. (Входить в кімнату. Років з 30, білявий, малі підкручені вуса. Озутий в чобоття, убраний в чорні штани, червону сорочку, поверх якої велика городська свита. На голові картуз, який він не скидає весь час. Неуважний, має дуже беспечний вид): — А, а . . (до учителя) — І ви тут? Наше вам, товариш учитель! (стоїть коло дверей і круте вуса).

Кравчук: — Доброго здоровля Григорій Миколаевич! Дякую за ласку. Ну, як у вас діла на фабриці?

Григорій: — Нічого, стойте на місці (якийсь час мовчить, пильно дивлючись на Кравчука). — Чув я, що ви тут на селі, все укра-

інізуете (з іронією) під високою владою пана гетьмана Скоропадського! Хочете усіх селян робить Українцями!...

Кравчук. — Це ви дарма кажете. Я нікого не можу українізувати через те, що наші селяне були і є дійсні Українці. І коли бажаєте зрозуміть, то не наша в тому вина, що з Москви, од часу влаштування в Росії Катерини другої, забороняли нам балагати на рідній мові чи то в хаті, школі або в церкві. Це перше. А друге, що торкається пана гетьмана Скоропадського, то який би поганенький не був віл, але він наш, український, а не ляхський і не москаль. А в третє (підвищає тону), то скажу я вам те, чого ніхто на всьому цілісенькому світі, не має можливості знищити: жила і житиме самостійна, незалежна, суверенна Україна!

Григорій (посміхаєсь, круті вуса): — Еге-ж, так... Национальність, українізація... Буржуазні замашки буржуазного прихвостя поміщиків — Скоропадського, та (хитає головою на Кравчука) його ширіх прихильників). Ось що воно. Тоже Україну якусь видумали!

Кравчук (з серцем): — Кажучи правду, я не зовсім зрозумів вас: про яких то прихильників ви казали? Але я дуже дивуюсь другому: зросли ви в українській сем'ї, син селянина, але чомусь серце ваше не належить до свого народу. Здається, там у городі, ви і своє рідну мову запамятали.

Григорій (з злістю): — А я ось вас так добре попімаю: пропагандируєте промеж селян націоналізм для підтримання буржуазії, кровопроліт народних? Стало, ви за одно с піми: «долой пролетаріят, — да здравствует буржуазная сквачь»... У, у... знаємо ми вас! (одвертається на бік).

Кравчук: — Е, Григорій, Григорій! Бачу я, не зговоримось ми з вами. Дуже великим прихильником зробились ви до захисту чужих інтересів, чужого народу. Десять років пройшло од того часу, як ви одірвались від рідного дому, — але і за цей короткий момент життя на фабриці отріло ваше серце, ваш мозок, вашу душу.

Григорій. — Душу? Хе-хе... Ніякої души, окромя пару, нету

у меня, та й пі у кого. Всю ето поли видумали. Релігія — опій для народу.

Кравчук (обертаючись до Ганни): — Прощайте! Я зараз піду до школи (тихо). — Приходьте, буду чекати вас (до Івана і до Григорія). — Ну до побачення! Бувайте щасливі (виходе на двір).

Іван. — Всього найкращого, Семене Івановичу!

Григорій (у слід): — Скатертю дорога!

Іван: — Ну, годі тобі! Все-б ти сварився зо всіма!.. Та де-ж то мати, жінка? (тубас) — Мамо! Марино! Ідіть сюди (трохи чешкає). Не чутъ щось. Піду пошукаю їх (до Григорія). — Посьидь, поки що, брате (іде в двері наліво).

Григорій: Ладно (до Ганни). — Шо сестро, не хочеш а братом і поздоровкаться?

Ганна (підіймаючи з долу хустку): — Як ти зі мною, так і я з тобою.

Григорій: — Га, ось як! Іш ти, баріана какая! Ефто тібе так хорішо образовалі? гімназістка седьмого класу, так на брата, рабочого і дивиться не хоче. Тоже, образованіла!.. Небойсь, я учительшкої етім, шмендріком, не так разговори разговарювал...

Ганна (з плачем): — Одстань од мене! Чому причепився? (утирає очі). — І не смій ти з нього глумитися, чуеш? Бо ти йому далеко не рівня!

Григорій: — Ого, ось як опорою стойш за пана учителя! Може вже слюбилися, шокохалися?

Ганна (плаче): — Ти... Ти не брат мені! Ти...

Ольга Петр. (Років 52. Одягнута просто, по селянськи, на голові чорна хустка. Тиха зо всіма дуже лагідна. Входить крізь лілі двері): — Шо тут за гомін, испаче я на ярмарці? (пісбачивши Григорія) — Грицю, синочок мій! (простирає до нього руки) — Голубчику мій!

Григорій: — Здравствуйте, мамо! (цілуються).

Ольга Петр. — Ну, як же ти, голубчику мій? Живий та здоровий?

Григорій (сміючись): — Та ось, як бачите.

Ольга Петр. (обертаючись, примічає Ганну) — Доню, чому ти плачеш?

Григорій (посміхаючись): — Вони, мамо, розсердились на мене за те, що я сказав им кисле слово нашот учителя..,

Ганна (крізь сльози): — Він не брат мені! Він... городський хуліган, большевик..

Ольга Петр (ро зтеряно): — Та що таке, діти? Нічого не розумію!

Григорій: — От як раз і згадала! (вбік). Ну добре, покажу я твому учительшке! (загрожує кулаком до вікна).

Ольга Петр.: — Діти, ну як вам не сором сваритися з промеж собою? Та це-ж гріх великий! Ви-ж таки є діти одного батька та мат-рі і за кожного з вас однаково серце болить. І без того, не со зможе життя прийшло, а ви, замість піддержати один другого, по чинаєте кожок раз сваритись. Не робіть більше цього, діти, коли любите свою стару матір! Ну, помириться зараз.

Ганна (з серцем): — Ні, мамо, він не наш тепер, він чужий! Хіба-ж ви не бачите, що почалось діяти на Україні з того часу, як забаламутили большевики — ці прокляті розбійники і душогуби, для яких немає на світі нічого святого, ні Бога, ні совісти. Хібаж ви не чули, як од їхньої ганебної руки льється безвинна людська кров та спрітські сльози? А він ваш любий сину, він зробився зрадником не тільки своєї семї, своїх рідних, але бідного свого народу. О, він тепер вважає себе вже великою людиною: (з іронією) «захистник мирівих пролетаріїв-лайдаків», які більше користуються не здобутком чоловічих прав для бідного народу, але грішми, політичною чоловічою кровлю, (рішучо) — Ні, мамо, не просіть мене: не буду миритися з ним! (Утирає сльози і рішучо виходить з кімнати в двері направо).

Ольга Петр. (з укором): — Грицю, Грицю, ну для чого ти роздратував її? ти ж таки старший за неї, а вона — молода ще дівчинка.

Григорій: (гнівно) — Іш, як розпетушилася, сорока! (роздягнуто) — Па-аду-у-маеш, тоже: українка, націоналістка!... Ех мамо, дарма її віддавали в гімназію! Бачте, яка ця-ця! Як була дурою, так дурою і осталась.

Ольга Петр.: — Грицю, ну що ти, схаменись, як тобі не соромно таке казати? Починаєш і рідну матір попрекати...

Григорій: — Е, (махав рукою) — Та що з вами балакать! (іде до стола і сідає на стільці, витягнувши ноги, закурює цигаретку і пихає до гори димом).

Іван (входить зліва в кімнату): — Що тут за гомін, як у жидів на базарі? Ге, це, мабуть знову Григорій з Ганною? Otto, біда! Не бачились шість місяців а побачились так одразу і хронт пішов, в атаку один за другого. От лихо яке! (сміється).

Григорій (пихаючи димом): — Одне слово — дура.

Іван: — Ну, годі тобі! Бач, як розійшовся, неначе-б то командир дівізії. Вона-ж таки молода ще...

Ольга Петр.: — Ваню, помири хоч ти їх! А я зараз піду зготую обід. (іде в двері наліво).

Григорій: — До чого молода, а до чого і стара. Небойсь, успіха з учительшкою вашим покохатися!

Іван. — А коли-б і так, ну та що-ж! Немає в тому нічого зазорного. Наш учитель дуже розумний і добрий чоловік. Його всі селяни поважають, дарма, що молодий.

Григорій: — Ладно. Бачу, ви всі в одну дудку граєте. (Якийсь час мовчить. Зміняючи тону) — Іване, братіку, будь ласка, достань задля праціничку горілки! (достає з кишень грошей) — На ось тобі гроши.

Іван (нерішучо): — Не знаю, як батько? (чеше патилицю) — Ну, та добре. Зараз пошлю Марину до Гориніни. (кличе) — Марино! Марино!

Марина (років 26, русява, чепурно одягнута в вишивану сорочку і хусточку на голові. На руках тримає дитину. Входить з лівих дверей). — Ти мене кликаєш, Іван?

Іван: — Еге-ж.

Григорій (підімається зі стільця): — Здорово, Марино!

Марина: — А, Грицю! Доброго здоровля. (хитає головою) — З якої то радості ти таким франтом разрядився, та ще й червону сорочку одяг? Чи може, женитися зібраєвся?

Григорій (задоволено сміється): — Ні, я повсегда так... Ну, як твоя дитина?

Марина (радісно сміється): — Спасибі тобі! Та нічого, Бог милує. Здорова.

Іван (до Марини): — Слухай, Марусю, чи не збігаєш ти до тітки Горчини за самогоном? На, ось тобі гроші. То бачиш, брат приїхав; то треба його привітати чаркою горілки. Пів року, як не бачилися...

Григорій: — Маринко, будь твоя ласка, зроби ти нам задля праздничку одолженіє! Уже я оносяль тебе одяжую.

Марина (шильно якись час дивиться на нього): — Ой, Григорій, бачу я, не буде, мабуть, з тебе путного человека! Пропливши грошки свої трудові. А ще в комуну, чула я записався.

Григорій: — Одне другому не мішає. Одно дело — піти, другое — говорити.

Марина: — Ну, добре. Ось зараз піду покладу дитину, та принесу вам самогону, (до Івана) А що, як батько побачить?

Іван (сизираючись): — Та немає батька, пішов до церкви. Мабудь, не скоро вернеться.

Марина: — Добре. Дивіться самі (іде крізь двері наліво).

Григорій (до Івана): — Ну, брате, сідай, та поки ще, побалажаєм (садяться в правому углі по за стіл) — Ну, брате, діла наші ідуть, можна сказати повним ходом (озирається і прихиляється до Івана) — Наша комуністична партія одержує верх. Не сьогодня — завтра полетить з міста наш гетьман, Павло Скоропадський зі своїми прихильниками. Наш комітет отримав оповідання, що для боротьби з гетьманом вже послані великі військові сили: матросів Балтійського флоту, донські козаки, латиші і китайці, а броневика-

ми і гарматами. Ех, скорійше-б прийшли! Зметемо тоді з лиця землі усю тету буржуазну сволочь з їх прихвостнями охвіцерами, попами та інтелігенцією! Всіх їх виметемо з жінками і дітьми, що-б і на розподілі ні крихти яде не осталося! Годі! натерпілись вже досить. Прихеддіть той бажаний час, коли всім світом буде правити наш брат-робочий пролетаріят. А цих проклятих ватів-буржуїв примусимо на нас работати (закурюю цигарку і якийсь час мовчить) — У нас, на фабриці вже вироблена програма розвитку і углиблення революції: в першу чергу уберемо во всім чортам директора нашого, інженера Маслова і його помічників. Не треба нам їх! І сами управляемось за всіма. Для порядкування всіма справами вже обірано промеж нас ісполком.

Іван: — Та-ак. А що чути напод прибавки до жалування?

Григорій: — Казали товарищі, котрій, значіть, обірані в ісполком, як тільки установлять нову владу, то зараз же дадуть всім робочим наперед за два місяці жалування та наградні невзначот (весело). — Ге, братику, погуляймо тоді з тобою на славу!

Іван: — Та де-ж вони стільки грошей візьмуть? Скільки памятаю, на вашої фабриці народу півтори тисячі.

Григорій: — Ні чорта, вистарчить на всіх! Хіба-ж мало буржуїв на Україні? Заберемо од них гроші, як вони од нашого брата обірали триста років за час царського панування.

Іван: — А напод неприкосновенного запасу, матеріалу, як вошо? Чи на довго його зостанеться?

Григорій (засмутившись): — Ось про це напевне не можу нічого казати. Казали товариші, що маємо поки що місяця на два а може й на три (живаво). Та ми не боїмось того! Без роботи ніхто не зостанеться! Товариші з Москви обіцяли нам повну піддержку.

Марина (входить з надвору, несе під хусткою шклянку з самогоном і ставить її на стіл): — Ось вам, п'яниці, принесла. Зараз подам їжу (дістав зі шкали шклянки, отірки, нарізане сало і становив все на стіл) — Пийте, їжте. А я піду зараз до дитини.

Як ще чого схочете, то покличте мене (виходить крізь ліві двері).

Григорій (наливає горілки собі і Івану): — Нехай тільки утверджеться робоче-селянська влада, — побачиш, не пройде й двох літ як усі ми, робочі, з пролетаріїв самі буржуями всі будемо! За здоров'я наших товарищів! (пить самогон) — Бр. рр. Та й вонюча яка (ідять) — Ось почекай брате трохи: розгонимо проклятих поміщиків, пошів та капіталістів (без Івана долоною по плечу) — получиши тоді й ти земельки, скілько тобі завгодно. Ето тібе, брат, не царські міністри, а наше буде, пролетарське правительство! Доволіно грабували народ, та примусювали кров проливати на фронті за щастя та довголітне панування князів, графів та поміщиків! Більше не буде в Росії голодних та недовольних владою! Кожна особа буде мати можливість здобути все, що кому потрібне. Нам, робочим дадуть прибавку і осьмичасовий робочий день; селянам землю та ріжне майно. І прімічай, Іване, що все те буде дане дарма, без усякої платні (наливає самогону). — За нашу могутню будучість, за вічне задоволення й щастя рабочого народу! (пить). Так. А всі заводи і фабрики, вкуні з капіталами, цілком перейдуть в нашу повну власність.

Гайдамак (років 55, агорблений, одягнутий по селянськи, бідно, але чисто. Має в руці посох. Входить з вулиці, знимає шапку і хреститься на образи, потім прімітає з поклоном): — Доброго здоров'я, люди хрещені! (кланяється але його не прімічають).

Григорій (без кулаком по столі): — Годі! Триста літ кров нашу пили, буржуї прокляті. Всіх вас перевішать, ізничтожить надо!

Гайдамак: — Чому це ти, Грицю, так гніваєшся? Чи, може не приведи Бог, лихो яке хто зробив тобі?

Григорій: — А, дядя Андрій, здрасте! Сідайте з нами. Чи не завгодно водочки?

Гайдамак (кланяючись): — Ще раз, доброго здоров'я, добре люди! Ні, дякую вам за вашу ласку. Ніколи я не пив й і не питиму (озираючись сідає) — А батько де, Микола Івановичу?

Іван. — Пішов до церкви. Почекайте, як маєте час, він мабудь пезабором прийде.

Гайдамак: — Та добре, почекаю. (Сідає на стільці зліва. Чути передзвін церковних дзвонів).

Григорій: — Ну, як хочете (наливає самогону, дає Івану).

Іван: — Ні, годі, я більше не хочу. (Весь час після того сидить понуро склонивши голову).

Григорій (пс): — Уфф!.. Хоч і добра, та дуже вонюча. А-аа. Да-а, досить і попи морочили нам голови, обманювали, завеликали од Бога терпіти за гріхи буржуазні, та мовчки коритися, а сами тимчасом брюхо з гору та капітал из бідних людей наживали. Ні! (встає). Ніхто не дасть нам ізбавлення: ні Бог, ні царь і ні герой!

Дебемся ми освобождення свою (простягає руку і загрожує кулаком) собственої рукой. (сідає і наливає собі самогону. До Гайдамака) — Так-то не робей, товариш Андрей! (пс самогон) — Бр-рр, та й волючий же який він!..

Гайдамак (якийсь час мовчки чеше патилицю): — А що, Грицио, чи може чув ти кацапську приказку:» не робелі, як двори горелі; а як нічemu гореть, стало, нічого робеть»...

Григорій (дуже п'янний): — Што ето ти, дядя Андрей, в малолітню вдарился? Чи може царя з царицею жалко, та миністрів-людожерів? Не бійсь, товариш, гірше не буде, чим було! Наши брат, пролітаріят усьому міру покажить, що то значить рабоче-хрестянська, совітська влада. Ось побачиш і сам.

Гайдамак (не тороплячись): — Що було, те бачили, а що буде, то все у Божої волі. Без неї ні один волос з голови не упаде (якийсь час мовчить). Ми, селяне, люди темні, не освічені, не то, що ви горедські. Ну, а як хочете правду знати, то по нас усе однаково: чи знову гетьман, або цар, той цар, чи комуна, то й комуна. Тільки-б усім людям жилося-б на цім світі гарно (кашляє) — Кхе, кхе...

Кобзар (входить з-надвору, знімає брилю і якийсь час мовчки стоїть на порозі) — Іван! Григорій!

Іван (спохмунившись з жахом до Григорія): — Батько прийшов!

Григорій: — Га? Батько? (повертаючи голову до Кобзаря) — Зд-расс-те, тату! (хитаючись встає, зачепає рукою за шклянку з самогоном, іжу, все падає до долу).

Кобзарь (суворо): — У-у-у, свині! Люди хрещені в неділю Богу моляться, а вони, як скоти, самогону нажираються (до Григорія) — А ти, щея перш, чим з батьком здоров'я, шапку знімі! Чуеш? Повилазили тобі очі? Ікони не бачиш, чи що? (кидає брилю на стілець і іде до Гайдамака. Григорій знимає нетороплячись картизу).

Гайдаман (встає і уклоняється до Кобзаря): — Зі святом вас, Микола Іванович!

Кобзарь: — Дякую, також і вас (з серцем, вказуючи на Григорія і Івана) — Ось, бачите, Андрію Степановичу, яке у моїй хаті свято! Григорій хитаючись іде до дверей на двір).

Григорій (зупинившись у ганку повертається до присутніх): — Ну, я тут лишній. Піду лучше до товаришів (до Івана) — Іван, ходім зі мною! (одягає картуз). Іван погляда на батька, нерішучо підіймається, бере картуз але не іде).

Григорій (до Івана): — Ходім, чи що? (до присутніх) — Прощевайт!

Кобзарь: — Григорій!

Григорій: — Ну-уу?

Кобзарь (підходить ближче до Григорія): — Ну скажи ти мені, на Божу милость, що ти сльбі гадаєш, а? Що ти за виродок такой з нашої семї. І в кого це ти вродився? (розводить руками) — Ні я, ні мій батько, ні дід не були такими. Усі — козаки, як слід. Подивись на Ганнуabo-ж на Івана: діти, як діти, тільки ти один у мене такий уродився. Кажи-ж мені, коли ти вже одумашся?

Григорій (хитаючись): — Нема од чого мені одумуватися. Краще ви самі тут одумайтесь... поки не піздно. (до Івана) — Ну, ходім? (виходить на двір).

Григорій (співає): — «Вставай, проклятим заклеймений, весь
мир голодних і рабов. Кипить мій розум возмущений і отвічать тобі
голова!...» (Слів його постепенно затикає. Кобзар стойте понуро).

Ольга Петр. (входить крізь ліві двері в кімнату): — А де ж
Гриць? (нобачивши на долівці гамуз, впlessкувши руками) — Боже,
що це таке?

Кобзарь (суворо): — Шо? Не бачиш? Це ж твій синочок ми-
лий, твій Гриць наробив! Напився самогону, як свиня, батька та
мати не встиг, як слід привитати, та й пішов з хати (важко сідає
на стілець і понуро хилить голову вдолипу).

Гайдамак: — Ехе-хе, времячко прийшло! (який час мовчить,
хитаючи головою) — Прогнівали ми, мабудь, Господа нашого; че-
рез те і діться на усьому світі не приведи Бог, що (якийсь час
мовчить) — Од, того часу, як вбили опі самі большевики царя з
жінкою та дітьми (витирає сльози) — з того часу воно Й почалося.
Мабудь, за кров невинну. А тепер вже під гетьмана підбираються,
кажуть: «геть його, не треба нам ніяких господарів! Були дурні та
померли, що під господарством сиділи, а ми сами будьмо господари.
А хто не з нами, кажуть той — ворог наш, той проти нас, проти
робочо-селянського люду» (здивовано озираючись) — Не зрозумію,
йй-же Богу? як то я, селянин робітник можу бути сам проти себе,
коли я не за одно з опіми розбішаками? Та піяк не зрозумію добре
чого вони хотять: якесь «пролітанске правітельство»? (якийсь
час мовчить). — Оде вчора був я на базарі у Гулляй-Полі і як раз
несподівано попав на той, як його .. митенгу. Діло було так: став
я собі на базарі з кавунцями, та й торгую. Гадаю, може дітям на
одяг якого карбованця зароблю. Та не прийшло Й пів години, коли
дивлюсь, а на третьому возі од мене вилізав якісь чорнявий, у жо-
жавій шапці. Глянув я па яного, — жил, як есть, дві каплі води
згожий з нашим Гершком! Ось і почав зін тут антимонію розводити.
«Товарищи, нам треба пролітальську владу, яка-б захищала нас од-
произволу буржуазних правителств Англії, Франції, Америки!..
Долой гетьмана, да здраствует товарищ Троцкий і товарищ Ленін!»

І ото як почав, як почав! Вибираючись з тої юрби, гадав я, який произвол у моєї хаті поробило Англійське, або Американське правительство: аж подивився назад, а у мене на возі, ну ні одного-ж жавунця не зосталося: усе розграбували товарищи! (входить в кімнату Марина з дитиною на руках, крізь ліві двері) — I що воно подіялось з народом, чисто до уму не прибереш! Одже і у нас на селі одні кажуть: «Нехай хоч і гетьман тілько-б земля не поміщикам, а селянам, які дійсно на неї працюють, дісталася»; другі кажуть: «Нече треба нам зовсім ніякої владі, ми і без неї проживемо, як колись на Запоріжжю... А коли буде по-між нами яка сварка, то усім миром справедливо і розсудимо»... Охо-хо! Мабуть, (хреститься) про сти мені Господи, нечистий усім розум попутав, а найбільш нашим лайдакам-лежибокам: Микиті Горобцю та Сидору Козі... Вони вже гомонять, що як тільки прийде опя сама пролітальська влада, то усі селяни повинні обирати їх в той самий, як його комізам, чи комбес... То вони будуть керувати усіма справами на селі.

Марина: — Хто це? Горобець та Коза? Ой, лихо-ж як! Та найгірше людей, як вони, нема на всьому цілісному світі...

Ольга Петр. — Прийшов, мабудь, час страшного Суду Божого (плачє). — Покарає він нас тільки за всі гріхи наші.

Нобзарь (встав): — Боже праведний! (підійма до гори руки) — Тобі Единому судити і милувати живих і мертвих. Не одступись од нас в час страшного Суду Твоого! Не приведи Господи, до погибелі безвинних і сиріт! (важко встав на вколюшки, також і другі). — До тебе, Пречиста Богородице, возносимо нашими грішними устами молитви: огради нас силою Твоєю всечесною од усякої напасти! (Робить земний поклон. Ольга Петр і Марина плачуть)

Гайдамак: — Аминь!

Завіса.

ДІЯ ДРУГА

(Канцелярія в хаті. Коло задньої стіни стоїть стіл, лавка, по боках стільці. В лівому углі шафа з надписом: «Д Е Л А Сельсполкома». Справа і з ліва в стінах двері. Над лівими дверями надпис: ХОЛОДНА. В задній і правій стінах по вікну на двір. По стінах розшукані портрети Леніна, Троцького й ще жогось, плякати з надписами: «Пролетарии всех стран, соединяйтесь», Религия — опий для народа», «Мир хижинам, — война дворцам». На одному плякаті намальована гадюка з сіма головами, біля неї чоловік в червоній сорочці з сокирою. Під малюнком надпис: «Смерть буржуям».

На столі письмові принадлежності і папери, шклянка з водою. Горить керосинова лямпа; один розбитий бік шкля заліплений папером. В хаті, на лавці сидить Шевчук і щось пише.

Шевчук (років 33, інтелігентне обличче. Одягнутий по городськи. Лице його обрамлене невеличкою чорною борідкою. Націоналіст — Українець, але не подає виду. Таємно од членів «Комбеду», або ж «Комнезаму» проводить ріжкі селянські справи на користь селянам. Бере листа і читає). — Товарищу Завхоз Губпредком. На отношение Ваше от пятого сего месяца. Сельсполком имеет честь уведомить Вас, что постановка продналога, в количестве, требуемом Вами, выполнена быть не может, по той причине, что в настоящем году сільний недород хлеба и прочих кормовых продуктов, падеж скота и птицы от разных болезней. А по сему, Сельсполком просит Вас назначить специальную комиссию для установления на месте действительной платежной возможности для крестьян села Голушупенкова. Предкомбед Сидор Коза. Зампредкомбед Горо бець. Член, товарищ Лайдак. Секретарь Шевчук» (кладе листа в

коверт і пише. Входить дід сторож канцелярії, без шапки, в білому одязу і постолах).

Шевчук: — Що скажете, дідуся?

Дід: — Так що, Тихон Данилович, приїхав зараз з городу на ропний до нашого вомбеду.

Шевчук. — Ага, добре. Поклич його сюди (дід виходить). — От як раз я йому і передам цей пакет. Ніхто з наших і не знатиме. (Входять дід і красноармесьць, з рушницею за плечима і шаблею на боці. На картузі червона зірка).

Красноарм. (бере рукою під козирок): — Здравія желаю, товарищ!

Шевчук: — Здравствуйте, товаріш. Чо скажете?

Красноармесьць (достає з пазухи пакета і подає): — Почту привез. Ізвольте расписатца (подав книжку).

Шевчук (росписується, потім дає йому пакета): — Вот товарищ, передайте, пожалуйста, етот пакет Завхоз Губпродкому.

Красноарм.: — Слушаюсь. Прикажете іттіть?

Шевчук: — Да, можете ітті (красноармесьць уходить).

Шевчук (голосно читає) — «Губвоенком. В Сельсовет села Голупенково. Согласно отношениі Предгубревкома от шестого сего месяца, предлісиваю Вам немедленно ізбрать из числа крестьян Вашего села, преданных рабоче-крестьянской власти союзов и вполне заслуживающих Вашего доверія товарища на должності сельвоенкома. Об исполненії сего немедленно донесті. За Губвоенкома товарищ Гусев. С подлинним верно. За секретара товарищ Янкілевич».

Дід (підходячи до столу): — Як воно там захначено у листі: пер-діб-ревком, чи що?

Шевчук: — Предгубревком.

Дід: — Ой, лихо яке! Почали ото тепер так балакать, неначе горіхом по стіні б'ють. Швидче зрозуміш півня, або телицю, чим опюю нову мову. І що то за мода пішля? (якийсь час мовчить) — А що вони нам наказують?

Шевчук. — Цишуть, щоб обібрали промеж селян военкома.

Дід: — Во-си-ка? Та у нас вже досить є усяких комів: продком рівком, бідком.. Якого їм бісового батька ще треба?

Шевчук (всміхаючись): — Це, дідуся, не нашого з вами розуму діло. У городі люди умнійше за нас, селян. Ну, що прикажуть те її зробимо.

Дід (чеше патилицю): — Та коли вже воно скінчиться? Аж у печівках болить вже од того великого розуму! (на дворі чуги голоси й несподінні співи кількості людей:) «Я калину ломала, гей ломала! Я в пучочки вязала, гей вязала. Чубаріки, чук-чіки, вязала».. Входять в хату інні Коза, Лайдак, Горобець і Дураков співаючи)

Горобець (селянин, малого росту, білявий, років 37 рябий).

Одягнутий в бідну, подерту з великого росту, свиту; на голові рвана шапка, на ногах рвані чоботи. Балакас тоненьким голосом. Хоче танцювати, але падає посереду хати): — Жінко, а жінко? Та іди стара швидче! (Дураков підіймає його і садовить на стілець, що ліворуч столу).

Дураков (високий, руде волосся і довгі вуса, насторчені догори, які він весь час підкручує. Одягнутий в армейський одяг, на чоботтях остроги. Мас на голові картуз з червоною зіркою, на боку шаблю і револьвера у кобурі. Розмовляє виразно, як почиваючий в себе «начальство»). — Тсто ви, товарищ, не дома, а у советі.

Горобець (здивовано оспіраючись), — А і справді! Еге-ж (вказує пальцем). — Ось і Тихон Данилович тут, і Коза тут.. Усі тут! І як то вово вийшло? (потягується на стільці і заплющає очі).

Коза (років під 40, середнього росту, на голові рвана соломяна бриля, одягнутий в сіру свиту і білі штани, на ногах постоли. Голова лиса, мас на потилиці довге волосся, довгу, ріденьку як у коzi бороду, великий товстій піс. Весь час держиться нерішучо, зашияється й кашляє «кхе, кхе» .. Іде до столу. Побачив Шевчука і каже:) А, а, і ви тут, товариш! Усе роботасте? Кхе, кхе (Заходить за стіл і сідає на лалці ліворуч Шевчука). — Добре. І ми теж роботам.

Още ходили до Горпини, реквізювали самогону, та жарену курку, та яєчню.

Горобець: — Тай добра була реквізиція!

Лайдак (років 38, високий, чорнавий, худий. Має довгі вуса. В обірваному селянському одязу. На голові висока чорна шапка. Розмовляє мляво. Сідає праворуч біля столу на стільці). — Як по мені то таку реквізицію добре було-б хоч кожен день устроюватъ.

Дуранов (весь час стоїть посереду хати і камплює): — Кха-кха.

Коза (прімітивши Дуракова): — А ви, товаришу, чого стоїте? Сідайте, будь ласка! Ось і місце вам (вказує ліворуч на лавці. Дураков сідає. Знадвору чути голос Горпини): «Чому причепилися як репяхи? Що, я вам молодиця яка? (Голоси вартових: — «Та йди, йди, як кажуть тебе. Іди добром, бо прикладом попопштую». — Горпіна: «Ах ти собачий сину! Та я тебе» . . . Входить в хату Горпіна і вартові).

Вартовий: — Імею честь доложить, так що, согласно вашему приказанню...

Горобець: — Го, і Горпіна тут! (озираючись чогось шукає). А де-ж самогон та яєчня?

Дураков (до Горобця, поучаючи) — Подождіть, товаріщ, сей час ми можемо разрешіть очень важное дело (встає до Горпіни). — Согласно нарушеню закону, воспрещаючого продажу і підів спиртних напітков, виновна у цьому, товарищ Горпіна подлежить арешту у холодної до розслідування революціонним законом усех обстоятельств...

Горпіна (пориваючись до нього) — Як? Пили, їли, гроші не заплатили, та ще у холодну посадовитъ мене хочете? А це ви бачили? (показує усім дулю),

Дураков: — Товарищ Горпіна! За нарушенів общественнї тішнї і порядку і оскорблениі при ісполненї службних обязаностев, ви привлекаєтесь до ответст . . .

Горпіна (береться руками у боки): — Га, так ви мені ще й запрошуєте? Та ось я зараз піду до міста та перекажу все, як ви

тут ваші справи поробляєте! Та ви що собі гадаєте, га? Та ви знаєте, чи ні, що мій брат міліціонером у чо-ка служить! Та тільки одно слово йому скажу, як вас зараз усіх тут порозстрілюють... (Горобець, Коза і Лайдач швидко сходяться з місця).

Коза (з жахом): — Ууу... чоха а?...

Горобець (трясеться) — По-порозстрі-ї-люють!

Лайдач: — Ось тобі й реквізація!

Шевчук (встає): — Товариші! Мені здається, що діло товариша Горпині в першу чергу треба добре обслідувати. Може вона є зовсім безвинна тому, що сталося яке небудь непорозуміння...

Горобець: — Еге-ж, пепорозуміння і є.

Шевчук: — А ми будемо її садовити зараз у холодну (торжество), — Згідно конституції Російської, Федеративної, Совітської, Соціалістичної республіки, ми не можемо залишити її свободи, не маючи ніяких фактичних обвинувачень супроти товариша Горпині...

Коза (переглядаючись з присутніми): — Ви чуєте? (усі постепенно сідають).

Горобець: — А їй справді товарищи!

Лайдач (круте вуса): — Еге-ж!

Шевчук: — Товариші! Я пропоную винести слідуючу резолюцію: хто за те, щоб отпустити зараз на свободу товарища Горпину, до розслідування її діла в законому порядку, прошу всіх підняти до гори руки (підіймає перший). Усі підіймають до гори руки, тож і дід. обидві).

Шевчук (рахує): — Один, два три, А ви товаришу діду, чому підімаете руку? Ви ж не маєте ніякого права голосу!

Дід (ображено): — От так! Хіба я безголосий, чи що? (зхиляє руки).

Шевчук: — Одноголосно! Товарищ Горпін, обявляю вам революцію суду ревокуму: ви свободні. Можете йти!

Горпін: — От так би одразу казали, а не загрожували мені! (відходить).

Шевчун (голосно): — Товариш міліціонер, пропустіть товариша Горпину!

Горпина: — Що, взяли? (в сінях) Га, ви ще не знаєте Горпини! Та я, як скочу... (голос й постепенно стихає).

Дураков (незадоволено): — Тето, миє кажеться, товарищи, не порядок.

Горобець: — Ег-ж непорядок! Ну, а як вона нас та шорозстрілює? Ось тоді і підем шукати того порядку.

Лайдаш: — Ег-ж, у чортів у пеклі.

Коза: — Так.. у пеклі...

Шевчун (до Кози): — Товаришу предсідатель! Зараз ми усі в зборі. Я пропоную обявіть засідання відкритим.

Коза (смікає себе за бороду): — Ег-ж. Товарищи обявляю засідання відкритим!

Шевчун: — Товариши! На черзі ми маємо дуже важні справи. Треба обовязково усі одразу вирішити (бере зі столу листа і читає). — Порядок дений. Перше: незаконна порубка лісу. Друге: нарад на підводи в числі п'ятьдесят до розпорядження Губпродкому. Третє: Збір продиалогу. Четверте: щоденні справи. Хто за порядок дений прошу сидіти на місці (всі сидять). Порядок принятий. Пункт перший: незаконна порубка лісу. Товарищ предсідатель, прошу слова!

Коза: — Ег-ж слухаємо!

Шевчун: — Товариши! Повинен доловити вам, що за останній рік знищено без толку дуже богато лісу, при чому, ексільоатація його ведеться противу законно. Ліс вирубається на топливо не тільки обмежований, але й строфій. Тому я пропоную товарищі, винести обовязкове постановлення: під страхом революційного суду радянської республіки і тюремного наказання, забороняється незаконна порубка лісу. Всім селянам у будучому руководиться лише згідно указу губерніяльного агронома.

Дураков: — Не понімаю, товаріщи, що тут незаконного? Рублять собі ліс, ну і пущай рублять! Лес здоровий, усем хватить.

Горобець. --- Егеч. Ліс — не волосся на голові; порубають, знову виросте.

Коза. — Мені теж здається, що товариш Горобець правду каже: ліс не волосся... (знимає з голови брилю і поводя долонею по лісині) — знову виросте...

Лайдак: — Як по мені, то нехай, як було так і буде. —

Коза. — Егеч. Як було... Читайте далі, товаришу.

Шевчук: — Пункт другий: парад на підводи. По цьому питанню прошу слова.

Коза: — Кажить, кажіть.

Горобець (зиваючи): — Слу-хаємо!

Шевчук: — Товариш! Зараз іде збір хліба. Всі підводи селянські, хто ще не залишився їх після війни та реквізиції, знаходяться в роботі. Коли ми одірвемо од нашого села разом п'ятдесят підвод, нічим буде хліба підвозити з поля і він може пропасті. Од того може приключитися щоте горе: голод і інче. Тому я прошу приняти до уваги таку резолюцію: «за отсутністю вільних підвод вислати од села Голопученкова лише десять підвод до Губпродкуму.

Дураков — (встає): Тето, товарищі, буде пряме порушення приказання непосредственного начальства! Коли я був на германском хроні младшим юнкером...

Шевчук (перебиваючи): — Вибачайте товаришу! В даному разі річ іде об тому, що селяне можуть на зиму остаться голодні, а ви про фронт. Виж таки добре знаете, що в губернії не тільки одно наше село.

Дуранов. — Вот я хотел сказать, что, значитца,, ні в коем разе нельзя выходить із новіковення начальству (раптом). — На то ми і есть революціонная власть на містах, щоб за непорядком слідіти! (сидіє).

Горобець: — О це так, правильно! Власть на містах (шукав руками стільця). Га, та й добре-ж місто, папське! Сидиш на йому, як колись становий, або земський начальник (потягується і зиває).

Лайдан: — Та воно-ж таки і так. Бо ми єсть продком. То ми й повинні, стало бути, сами..

Коза: — Ег-ж. І продком і рівком.. Кхе-кхе! властъ на містах. Ні, товариш секретаръ, мені теж здається, що треба усі підводи послати. Читайте далі, товаришу.

Шевчук: — Пункт третій: продналог. Прошу слова товариші!

Коза (зиваючи): — А чи багато ще є отих самих пунктів?

Шевчук: — Ні, тільки два ще. Почекайте трохи; треба-ж до кінця довести громадську роботу.

Горобець (зиває): — I-iх!. Оде тобі добра обчественна робота (розводить руками). — Не спи, не іж, не пий, та тілько і гадай про те, що десь або волосся рублять на голові, або підводи посилають до лісу, маєш за всім глядіти. Ну, ніякого тобі спокою нема.

Шевчук: — Вибачайте, товариші! Прошу слухати. Одержано з міста наказу, доставить од села Голопупенкова (бере листа і чигаз) — «десять волів, п'ятнадцять коров, сто свиней, сто баранів, двісті курей, двісті качок, десять тисяч яєць

Горобець (здивовано): — Десять тисяч я-єць! Скілько-ж це буде? (рахує по пальцям) Оден два три

Дуранов: — Так, чито, товарищ Горобець не перебивайте товарища сікretаря! Потому, как значица, они при ісполненії служебних обязанностев...

Шевчук: — Товариші, я продовжую: трийцять кулів борошина, п'ятнадцять кулів муки, сто кулів вівся (кладе листа на стіл).

Коза: — Усе, чи ще чогось?

Шевчук (з іронієй): — ні, товаришу, поки що все

Дуранов: — дамо товаріщам усього що вони од нас требуют! Потому, как я бил на германскім хронте ...

Шевчук: — Вибачайте, товаришу. Я повинен сказати, що ві в якуму разі наше село не має можливості віддати цілком цього продналогу, тому, що на селі всіх коров двайцять дві, свиней не буде і трийцяти; також і курей і качок. Що до яєць, то їх можливо зібрати... ну сот шість, або сім.

Горобець: — Тето товариш правду каже. Яєць у нас німає.

Дураков: — Так що я не согласний з вами, товарищ Горобець! Яйця у нас єсть, тільки нужно добре пошукати їх. Потому как собо-таж, значитца, контр-рівлюнція!

Коза: — Еге-ж. Саботаж.. Кондраволюція...

Лайдак: — Товарищи! Дамо усьо, що йм треба, та й годі бала-кати! Хіба-ж нам жалко яєць?

Коза: — Так, та ю. Дамо, тай годі! (до Шевчука) — Читайте далі товарищу! (Тимчасом Лайдак скіляється на стіл і засипає).

Шевчук: — Щоденні справи.

Горобець (прокидаючись) — Це про які то справи, товаришу? Може про Гордину, га?

Шевчик: — Ні, слухайте (бере зі стола папір і читає) — Оде сьогодня одержано цього листа од губвоенкома про те, щоб обов'язково, не передкладаючи на другий час, обірати промеж.. (зупіняється і якийсь час мовчить) — промеж членами нашого комбеду чоловіка здатного та поважного (в той час пильно дивиться на Козу), на місце военкома села Голопущенка.

Дураков (кашляє): — Кха, кха! (круте вуса).

Горобець: — Як? Воен-ка?

Коза (розтеряно) — Ото-ж біда!

Шевчук: — Ніякої біди тут немає, товаришу! (голосно) — Я пропоную обірати военкомом товарища Козу.

Дураков (встає) — Товарищі дозвольте мені сказати! Я по-лагаю так, що кам'я тето, значитца, по воєнной часті і вообще, я, як чоловік воєнний, бил на германському хроніті Опять же, товарищи, до этого дела нужно, как говоритца, человека із понятіем... (тимчасом дід іде до кутка, сідає і куняє в дремоті).

Шевчук: — А чому ви, товарищ Дураков, гадаєте, що наш те-варищ Коза без понятія? — того ніяк не зрозумію! Він же в голо-

ва і ревкому і бідкому. То чому у нього не хватить розуму бути ще й воєнкомом?

Горобець (радісно): — То правду каже товарищ! Нехай ще й военком буде! (Дураков похмуро сідає).

Шевчук: — Товарищі! Я проголосую зараз кандидатуру товариша Кози. Хто супроти товариша Кози, прошу підняти додги руки (ніхто не підійма). Оголошую резолюцію: Товариш Коза одноголосно обібран на місце воєнкома села Голопункова. Ну, от і все. А тепер, товариши предсідатель, прошу вас, за скінченістю всіх запитань, рахувати зібрання скінченім.

Коза (встає): — Товарищі, зачіняю зібрання!

Шевчук: — А тепер товаришу Коза, дозвольте мені привітати вас з великим призначенням до воєнних справ і бажати вам успіху і лагідності в ділах ваших, з якими ви мали досі своє працювання на користь міровому пролетаріату! (потискує йому руку, також і Дураков).

Коза (піднявшись розтеряно і радісно): — Я, товарищі... Еге... Я повсігда, як водітца... Дякую, товарищі (іде на середину хати).

Горобець: — От так би вже давно порадили (встає і хитаючись іде до Кози). — З моторичом вас, товаришу! (низько кланяється до Кози і стає на долівку обідвома руками, але знову підняти ся не може).

Коза. — Так, так. Могарич, як водиться. Кхе, кхе... Ходімте зараз до Горпині!

Горобець (в тій самій поїзд) — Ото! Ото! Неначе хто медом долоні мені намазав.

Лайдак (прокидаючись) — Га? Що? До Горпині? Зараз іду! (до Горобця) — Ну ходім, чи що! (підійма його, але не може).

Коза: Чекайте, я зараз підніму Товарища Горобця! (береться од заду Лайдака, який тримається також за Горобця підійма обох, але всі падають на долину).

Горобець (підіймаючись): — Ото, нечиста сила мене тримала, чи що?

Коза (встаючи): — А й справді ж, нечиста сила!

Лайдак: — То ходімте швидче до Горині! Вона враз вижне її, проялту як випемо по чарці та другій Ходімте! (ідуть до дверей).

Дураков: — Стойте, товариші, тето яв порядок!

Коза (розтеряно озіраючись) — А? Що таке?

Дураков (підходить до Кози і кладе острогами): — Дозвольте доловити, как ви тіперь, значитца, начальство, — вам, товариш, надуть одеться по хворме.

Коза (розводя руками): — От так! По хвормі?

Дураков: — Тошно так! Потому, как значитца, прійдьотца іттіть вам, товариш, до людей. І усьо прочес..

Коза (хліпаючи очима) — Та де-ж я ту хворму візьму?

Дураков: — Не ізвольте беспокоїтца. Зараз усьо будет (виходить в сіни і приносить зараз же шаблю і остроги) — Тето вам пока што товариш. Завтра доставем усьо прочес. А тіперь повернітца, от так (одяга на Козу шаблю по верх свити і остроги на по столи).

Горобець (дивлячись на озброєного Козу, бе себе по колінам і вказує пальцем на Козу) — Дивіться на нього, тепер він виглядає неначе командер корпусу!

Лайдак: — Ну, ходімте, чи то, до Горині! (пішли всі до дверей. Горобець іде по заду).

Горобець: — Смірр-на! На ка-ра-вул! (всі виходять на двір).

Дід: (прокидаючись в жутку) — Де? Що таке? (трے кулаком очі). — Гомін за дверима постежені стихає. Шевчук достав зі шкафи пікланку з самогоном, паливає в стакан і пє. Потім сідає за стіл, важко зхиливши голову на руки і в тій позі сидить з хвилину мовчачі.

Шевчук: — Ну дідуся, таки скінчили сьогодняшнє засідання!

Дід (протираючи очі): — А як же того воїнка? Кого ж то буде?

Шевчук (сміючись): — Ге, ге! Проспали дідусю? Военком обібрано одноголосно товариша Козу.

Дід: — Сидора Козу? Оп'яного дурня! Ото! Та він же зовсім на ніяке діло не здатний! Хіба ж не можна було обірати промеж селян розумнійшого за нього?

Шевчук: — Обірати розумнійшого? (гірко висміхачеться). Е, діду! Хіба-ж ви і досі не зрозуміли, що поки буде існувати радянська влада, так званий «комунізм», — не буде шляху добрій і чесній людині до працювання на користь всьому робочому люду? Не можливо це робити отверто, бо враз знищать ту чесну людину. Але от таким, як Сидор Коза та Горобець, або Лайдак, тепер настало життя краще меду. Все, що вони поробляють — закон: так звана реквізіція, або грабіж останньої сорочки у бідного чоловіка — закон. Все по закону поробляється, як колись було і при царизмі.

Дід: — Ех! — Правда ваша, Тихон Данилович, дуже гірка правда. Але, що-ж з того буде?

Шевчук: — Це ви діду про Козу? Та що-ж робитиме! Коза нехай собі буде і продкомом і ревкомом і военкомом; але-ж він, ви самі кажте, дурний. Ну, та за отого дуряк усі громадські справи будемо і далі порішати ми з вами.

Дід (чеше патилицю): — Ну, та хіба-ж так! (іде до вікна в задній стіні і одчикяє, дивиться на небо) — Та й темна-ж ніч, неначе-б то смолою хто небо залив! (позіхає: Е-ех.. Чути спів півнів: «ку-ка-ре-ку»!) — Еге. Вже дванайцять годин. Ото, зароботались ми сьогодні дощизна, неначе-б то на весіллю. (В цей момент знадвору в хату надає камінець до котрого привязано пашірь, але дід його не примічає).

Шевчук: — Дідусю, будь ласка, подивиться коли немає близько кого-небудь з наших правителів, або вартових, то приведіть сюди нашого чоловіка; він чекає вас біля дверей хати.

Дід (боязно озіраючись) — Та неваже хтось прийшов?

Шевчук: — Так, так. Та ідіть швидче! (дід іде з хати. Тим-

часом, Шевчук запалює сірника, закурює цигарку і огнем сірника водить перед вікном кілька разів знизу і доверху).

Дід (входить в хату з чоловіком, одягнутим по селянськи, в шапці, кожусі і чоботях). — Немає нікого, Тихоне Семенович!

Повстанець (вклоняється до Шечука): — Доброго здоровля пане отамане!

Шевчук — Доброго здоровля, Сиротюк! (одводе повстанця до рампі і впівлолоса жаже) — Оповісти всім нашим, щоб завтра зібралися всі озброєні, в оврагу, що під річкою, не пізніше семої години у вечорі. Маємо зробити зустріч красноармейському караючому отряду. Розумієш?

Повстанець: — Розумію все добре, пане отамане!

Шевчук: — Та скажи ще, що коли я не буду на місці рівно в сім годин, то нехай знають, що або лихе зо мною приключилося, або ж дуже важна справа примусила мене задержатись.

Повст. — Борони вас Боже од усякого лиха! Без вас ми нічого не зробимо (тимчасом в заднє вікно дивиться Дураков і злорадно усміхається).

Шевчун: — Ну, пожи що, до побачення! Ідіть собі з Богом.

Повст. — Всього найкращого, пане отамане! (потискають один другому руки і повстанець відходить. Дураков швидко одхіляється від вікна. Крізь який мент чути на вулиці голос Дуракова і людський гомін: «Лови, держи Його!», потім вибухи в револьверів. Шевчук одходить до вікна, що в задній стіні, кладе руку в кишеньку і так стоїть непорушно. Чути в сінях толос Дуракова: «Га вот она іде контрреволюція! Входять в хату Дураков, Горобець, Коза і Лайдак»).

Горобець (хитаючись іде до столу і сідає на стілець, що ліворуч стола): — Проклята Горліна! не пустила знову до себе в хату (схилиє голову і в дрімоті щось бормоче).

Дураков: (становиться біля дверей в сінях, праворуч його Лайдак, ліворуч Сидор Коза, озброєний в шаблю і остроги) — А, так значітца, ви товаріш, з повстанцями дело імаєте? Контрреволю-

цю устроюте, а? Саботіруєте протів рабоче-хрестьянської владі?
(торкестивно) — Товарищ Шевчук! Іменем революціонного зако-
ну обявляю вас арештованим!

Лоза: — Ось тобі й на!

Лайдан: — Ег-ж.

Шевчун, (вийма з кишень револьвера і направляє на Дурако-
ва): — Руки вверх! Не зміста! (всі підіймають до гори руки. Ко-
за присдає од жаху до долу).

Горбець (прокинувся і побачивши все, лізе швидко під стіл):
— Каравд рятуйте! (Тимчасом, Шевчук підставляє стільця до
вікна і, держучи також револьвера в напрямку на Дуракова, відчи-
няє вікно вилігує на вулицю. Всі продовжують стоять в тих са-
мих позах. Горбець під столом кричить: «рятуйте, хто в Бога ві-
рує»!

З а в і с а.

ДІЯ ТРЕТА

(Село. Зліва од рампи іде частина фронту хати Еобзаря). Біжче до рампі сіни і одне вікно хати біля рампі, під яким росте кущ. Супротив дому, також справа од рампі вглиб іде доцатий тин з калиткою, по за тином сад Кобзаря. Поміж калиткою і рампою невелика лавка. В перспективі видно шлях зліва направо, по за шляхом довга невисока кам'яна огорода де-де порушеня. По за огородою, більше вліво, видно хату, криницю з журавлем і тополями більше вправо, в глибині гора, на горі млин. По під горою зеленіє гай. Небо вирите кучними, білими хмарами. Час-псля півдня.

Діється в 1919-му році.

Ганна (чуті її спів справа в саду. Останній кулет сніває, виходячи з саду. В руках тримає копель з яблоками. Одягнута, як в першій дії).

Стойть гора високая,
А під горою гай.
Зелений гай, густесенький,
Неначе Божий рай.
В тім гаю тече річенъка,
Як скло вона блестить.
Долиною широкою,
Кудись вона біжить.
На березі у затишку,
Де вижутуться човни, —
Там три верби скилилися,
Мов журяться вони,
Що пройде любе літечо,
Настане знов зима

Осипляться всі листочки
Та їй понесе вода.

Виходить з саду, співаючи; кошелю ставить на лавку.
До тебе, люба річенько,
Ще вернеться весна.
А молодість не вернеться,
Не вернеться вона.

(Якийсь час стоїть мовчки, зажурившись): — Нема щось мо-
го Семена. Вчора поїхав до міста, та ще їй досі не вернувся. Ох,
щось болить мое серце! Боюся, а чого, — і сама не пригадаю (важ-
ко вздихає).

Кобзарь (виходить на двір з хати, одягнутий в робочий, се-
лянський одяг: білу сорочку, сірі штани і чоботи. На голові має
брилю. В руках тримає кесу і оселок. Постарів і трохи згорбив-
ся) — Ганна, іди тебе мати ключі! Завтра неділя. То треба допо-
могти їй упоратися за всім.

Ганна: — Зараз піду, таточку. (Бере кошелю в руки. В той
час з поза угла хати Кобзаря іде Гайдамак).

Гайдамак (одягнутий в свиту, на голові капелюх, в руках ба-
тіг. Підходить до Кобзаря і вітає його): — Доброго здоров'я, Мико-
ла Івановичу! З суботою вас.

Кобзар: — А, це ви, Андрій Степанович? Доброго здоров'я
бажаю і вам з дітками! Де це ви були? (Ганна зупіняється біля
саду і прислухується).

Гайдамак: — Оце приїхав я зараз з міста (обтирає піт в лиця)
та їй пече сьогодні! Мабудь, дождь буде. Ну, та ото-ж і порішив,
перш усього, до ва забітки.

Кобзар: — А що таке? Може, не приведи Бог, (хреститься)
зробилось лихо яке?

Гайдамак: — О! та ще їй яке лиxo! Бачте, вчора поїхав зо
мною до міста учительчаш, Семен Іванович. Ну, звісне діло, згово-
рилися ото ми промеж собою; як він скінчить свої діла, то щоб
прийшов до постійного звору. Може знаєте Семена Горбу? От як

раз у нього ми і мали свой постій. Ну, добре. Чекаю я його годину, чекаю другу, — немає моого пана учителя! Я вже й коней нагодував та напоїв, — немає його! Я туди-сюди, до шкільної секції, до продкуму. Питаю усіх: чи не бачили кажу, пана учителя? Ні, важуть не бачили. Я вже й голову потеряв: куди йти? Що робіть? Кого питати? То так і тішов собі до постоялого двору. Гадаю собі: можливо, поки я його шукав, він вже там. Прийшов я, коли іде мені на зустріч якийсь чоловік, та й питає мене. Каже, — чи ви часом, не з села Голушенкова? — Ато-ж, кажу. Привіз до міста нашого учителя. — Так ви й будете Гайдамак, питає? — Коли Андрій, кажу, то я — Ну, а я — учитель з села Дібровки, каже. Перекажіть усім на селі, щоб урятували свого учителя, бо його заарештовано і посадовили у Чока.

Ганна: — Ax! (хапається руками за голову. Кошем падає на долину і яблока розсипаються). Сеню! Боже-ж мій! Ой Боже-ж мій! (ридає), чуло мое серце, та не знала я..

Ольга Петровна: (виходить з хати) — Доню, голубко моя, що таке? Що з тобою? (підходить до Ганни і пригортав її до себе).

Ганна. — Мамо! Сеню... в Чо-ка... Боже, Боже. Що-ж тепер буде?

Ольга Петровна (розтеряно озирається): — Шо таке? Сеню! У чо-ка?

Гайдамак (підходить до них): — Еге-ж! посадовили нашого учителя, Семена Івановича, у Чока.

Ольга Петр. вплескуючи руками): — Господи, сила твоя! Та невже-ж таки його розстріляють, голубчика ішого? (Ганна ще гірше починає ридати).

Кобзарь: — Дура ти, як я бачу! хіба-ж можна такі слова казати? Тыфу! (плює вбік) — Волосся довги, та розум короткий.

Ганна. — Мамонько, що-ж тепер буде? (ридає).

Ольга Петр.: — Заспокійтесь, доню! Ще, може, не його заарештовано, а когось другого!

Гайдамак: — Та ні! Його, Семена Івановича. Вчора сам учитель з Дібровки

Кобзар (до Ольги Петр.): — Ну не плач доню, заспокійся. Бог дастъ, він швидко вернеться до дому. Це, мабуть, якесь непорозумінє. Не плач, дитинко, заспокійся (входить в хату).

Гайдамак: — Ось тобі й на! Яке лихо несподівано приключилось.

Кобзарь (рішучо): — Треба мені зараз їхати до міста та вирятувати його (до Гайдамака). — А чи не питали того учителя з Дібровки за що саме було його арештовано.

Гайдамак. — Еге-ж питав. Казав, що за його українсьтво, за те що навчав селян та дітей у школі про необхідність збудування Української держави, та ще за те, що він себ-то спізнався в повстанцями. Otto, як не запам'ятали про нашого писаря Шевчука, який з повстанцями у прошлому році...

Кобзарь: — Вибачайте мене, Андрій Степановичу, нема часу слухати. Зараз піду одягнутись, та поїду до городу (голосно). Гей, Петро! (поза сценой чути голоси: «Тут я, Микола Івановичу»). — Запрягай коня, та швидче. Зараз поїду до міста (до Гайдамака). — Дякую за те, що переказали. Поки що, до побачення! (повертається і іде в хату).

Гайдамак: — Бажаю великого успіха, Микола Івановичу! (зостається один). Стіть і чеше яксь час мовчки патилицю) — Ось тобі і комуна! А щоб ти показилася, нечиста сила! (якийсь час мовчить). З того часу, як вона почалася в краю, ну немає ніякого життя доброму чоловіку! Якщо у продком, то у рівком, тягають; не урівком, то бідком. Та не тільки до міста, а і на селі немає тобі ніякого спокою. А тепер ще яксь ч-ка зробили, та безвинних людей неначе-б то горобців на баштам розстрілюють (дивиться на себе). — Ось, хоч би й мене взять! (роздівде руками) — Ну, що я таке? Старий та бідний Андрій Гайдамака. Один, як палець на світі з малими дітьми застався. Померла, царство небесне, (утирає сльози) жінка

моя й зостався я, як дуб при дорозі. Весь свій вік робив, як віл, кой-як сколотив собі невеличке хуторство. Ну, та й що-ж? Прийшов наш комбед, Сидор Коза, та другі, та ще якісь комісарі з міста, та і забрали од мене телицю. Ти, кажуть, буржуй! А у мене всього тільки й було, що одна жебила, дві свинні, та корова з телицею. Ось вам і буржуй! Та що, хіба-ж можна кому що супереч казати? Зараз же починають гомоніти: «Га, контрреволюція?» А що то за слово таке, от ій-же Богу, толком не зрозумію (іде). Ех-хе! (пішов, але почувши справа торохкає підвод на шляху, зупіняється, прикладає долоню до лоба і якийсь час сильно дивиться по-за сад). — Хтоб то такий ішав до села? Та багато підвод: одна, дві, три . . . Не то п'ять не то шість (якийсь час придивляється). — Ой лихо-ж як! Та то-ж ті самі красноармейці; мабуть, злову за продналогом. Треба мені північче побігти, та поховать все, бо знову заграбують (обертається до рампі). — Ось тобі і свобода (побіг налево) Кобзарь і Ганна ідути з хати. Одягнуті чисто; Кобзарь по селянськи, Ганна в темно-зеленій, гімназичній формі. На голові має соломяний капелюх з степовими квітками).

Ганна (слідкуючи, іде за Кобзарем витирає слези). — Таточку, я пойду з вами. Може-ж таки і я вам чим жебудь допоможу.

Кобзарь: (зупіняючись): — Ні, доню, зоставайся краще дома. Як би й з тобою якого лиха не приключилося.

Ганна (умоляючи): — Таточку, та що-ж зо збою може приключитися? А я ж таки маю в місті велике знайомство; піду до начальної начальниці гімназії, до других... Вони за цього поручаться.

Кобзарь (гірко всеміхаючись): — Да начальниці гімназії. Мабуть вона й сама вже заарештована! Тепер все перевернулося: хто був начальством, того посадили в чо-ка. А на їх місце посадили усіх грабіжників та лиходіїв, які по сю годину сиділи або-же по тюрмам, або чекали цього революційного часу, щоби налетіти, як гави на степу на хліб налітають.

Ганна: — Таточку, та нічого! Хіба-ж таки не зосталося добрих людей? Візьміть мене!

Кобзарь (прислухуючись): — Почекай, доню, мовчи. Хтось підітав до саду (мовчки стоять, прислухуються і дивляться на шлях. Чути гомін і голоси: Товарищі! Зде ми остановімся. Немедленно разсипатися по селу! Брать всьо, что приказано! Да поскорее возвращаться!

Голоси: — «Слушаемся! Точно так, товарищ комисар! . . .

Ганна (з жахом): — Таточку, ото-ж приїхали знову большевики!

Кобзарь (похмуро): — Еге-ж. (Справа, з за саду виходять на сцену комисар Че-ка, позаду його ідуть красноармейці з рушницями. Підходять за два крохи до Кобзаря).

Комисар: — Ви — кто такі?

Кобзарь: Селяни. Хозяйн одеї хати. (Ганна мовчить).

Комисар. — А, а, а. Ладно. (озирається). Зде я і остановлюсь (красноармейці тимчасом кинулись підбірати яблоки). Ей, ви, ступайте в дом і прінесіте сейчас же сюда стол, скатерь, стул. Да жіво! (Красноармейці побігли в хату). — Ну-ка старік, подай всьо, что нужно! (Кобзарь пішов в хату). **Комисар** (до Гани): — Что, красавица, так на меня смотрите? (підходить до неї). О, я вовсе не страшний! (Ганна відступає від нього і мовчить, дивлячись вдолину).

Комисар: — (дивлячись на її одяг). — О, да ви, как відно, гімназістка? Образованная! Ну, в таком случає, я надеюсь, мы скоро поймем друг друга. С образованным человеком разговаривать, — не то что с етім мужічком необразованным, с етімі свіньямі і хамами... (вказує рукою на двері, куди пішов Кобзарь).

Ганна (не дивлячись на нього): — Та то-ж мій тато!

Комисар: — Та-то? Это значит, — отец?

Ганна: — Так.

Комисар: — Почему вы не хотите разговаривать со мною по человечески, на обыкновенном русском языке? Я думаю, вы должны і его знать не хуже, чем мужіцкий, грубий язык!

Ганна (одвертаючись в бік): — Колись знала, та запамятала

ла (нервово тискає собі руки. Тимчасом, з хати виносять стіл і вкривають його скатертью, становлять біля нього стільця).

Комісар (до красноармейців): — Ага, так, так. Сюда немного. Стул сюда давайте! Так.. ладно (Стіл становлять посереду плящу, справа його стілець). — Затрухін!

1-ий красноарм.: — Чево ізвольте, товаріщ комісар?

Комісар: — Ступай на село і немедленно разищі і приведі сюда членов комбєда.

1-ий красн.: — Слухаюсь, товаріщ комісар! (іде на ліво, на село).

Комісар: — Чорт знає, чо! Етих мерзавцев, нікогда не доішешся на місце (сідав на стілець) — Товаріщ Худобін! Ступайте і поторопіте товарішів со єбором продналога. Уже настає вечір, а нам надо вибраться отсюда засвітло. Понімаєте?

2-ий красн.: — Точно так, товаріщ комісар. Разрешіте ідти?

Комісар: — Да скажіте їм, пусть берут, чо успішут. Понімаєте? не попадать же нам із-за лішній сотні яїц іл десятка курей в руки проклятих махновцев!

2-ий красн.: — Точно так, товаріщ комісар! (іде на ліво, на село).

Комісар (до других красноармейців): — А ви, товариші, ступайте на село і принесіте мне чого нібудь поєсть.

3-ий красн.: — Шостараємось, товаріщ комісар!

Комісар: — Да поскорее!

4-ий красн.: — Слухаємось! Зараз усьо буде (побігли на ліво. Комісар виймає з кобури револьвера і кладе на стіл біля себе).

Ганна (ломаючи собі руки): — Боже-ж мій! Боже-ж мій! Що то буде з Семеном? (остановляється біля вікна по за кущом і вкриє лицем руками).

Дураков (іде зліва до комісара, тороплячись, на ходу оправляє на собі амуніцію) — Честь імею явиться! (становиться перед комісаром і клащає осторогами).

Комісар (незадоволено): — Давно пора. Ви-кто такий?

Дураков: — Начальник міліції села Голопупенково, товариш комісар!

Комісар: — Отлично! А где же ваш комбед? (в той час зліва, з за вугла хати Кобзаря виходять дуже не рішучо, Горобець, Коза і Лайдак, штовхають один другого. Чути, як вони кажуть: «іди ти! Та я, ти іди наперед!» Першим підходить Лайдак, другим Коза і позаду всіх Горобець. Коза озброєний також, як в другій дії).

Дураков: — Так што, не могу знати, товарищ комісар!

Комісар: (побачивши комбед). — А ето что еще за зброд?

Крестьяне, что-ли?

Лайдак (знимає шапку): — Так що, значить уся влада на містах!

Коза (позаду Лайдака, виглядаючи): — Восінко!

Горобець (виглядає з за Кози): — Рівко!

Лайдак: — Етеж-ж. Та ще й бідко!

Дураков (зрадівши): — Так, што, товарищ комісар, тето вони і есть!

Комісар: — У-гу (якийсь час пильно дивиться на членів комбedu). Кто із вас — председатель «комбеда»?

Коза (виступаючи наперед) — Я, Сидор Коза.

Комісар. — У-гу. Коза і есть.

Коза (здивовано озираючись, до Горобця й Лайдака): — Ко-ко за?.. Ви чули?

Лайдак: — Етеж!

Горобець: — Одтак однашив! (трясеться од сміху, і аж присідає, тримаючись одною рукою за живота, другою затуляє собі рота).

Комісар (до Дуракова): — Почему не виполнілі предписання Губпредкома і не доставили продналог повнотою? (повишає тону) — Почему, вместо ста курей прислали только двадцать? Вместо пяти тисяч яіц — только пятьсот? (ще дужче) — Я спрашиваю вас

что это за проізвол? А? Какое ви имелі право нарушать революціонное пріказаніе? Отвечать немедленно!

Дураков (стойть струнко, не моргаючи, держить руки під козирьком картузса): — Не... не могу знать, товаріщ комісар! Тето-їхне дело (вказує пальцем на членів «комбеда»).

Комісар: (до «комбеда» бе кулаком по столі): — Я что спрашиваю? Отвечать сейчас же: куда ви делі ваші яйца?

Лайдак (до Кози): — Ти чуешь?

Коза (разтеряно): — На наші яйца?

Горобець (позаду всіх, розводя руками) — Ото! Ну що йому казать?

Комісар: — Немедленно марш на село — і чтобы яйця і всячесе било здесь через минуту, попялі!

Коза (трясучись): — По-по-нали! (стойть нерухаючись на місці і здивовано озирається).

Горобець (бе себе по колінам, каже в бік): — От так лихо!

Комісар (ралтом до них): — Ну, живо!

Коза: — За-за-раз!

Лайдак: — Ег-ж.

Горобець: — Тікаймо швидче! (тікає перший, за ним Коза і позаду Лайдак, на ліво, на село).

Комісар (до Дуракова): — Ступайте і ли, да прісмотріте хорошенько, чтобы со сторони крестьян не было никакого сопротивлення, понімаєте? За малейшую попітку к сопротивленню тогчас же прікажу разстрілювати через десятого; спалю всю село. Так і передайте крестьянам!

Дураков: — Слухаюсь, товаріщ Комісар! (хоче йти, але комісар залиняє його).

Комісар: — Помнітс, что за малейшій безпорядок, учінений крестьянами, ви будете отвечать в первую голову, по всей строгості революціонного закона!

Дураков (трясеться): — То-тошно так, господін комісар!

Комісар: — Ступайте! (Дураков по військовому обертається і швидко іде на ліво).

Комісар: — У-у, дьяволи! С етой сволочью только кровь себе перепортиш. Ну, да ладно . . . (зліва ідуть З-ий і 4-ий красноармейці і несуть жарену курку в папері і самогон в шклянці).

З-ий красн.: — Честь имеем явітша! (вказує на йку і самогон).

— Ось реквізювали оце, що знайшли у однієї баби (кладуть все на стіл).

4-ий красноарм.: — Зараз принесу шклянку (побіг в хату і крізь якийсь мент приносить стакан з хати). — Ось Вам, товарищ комісар! (становить її на стіл), Пріятного апетиту!

Комісар: — Ладно. Ну, ступайте і ви на село. Таште все чо можно. Помніте, ви защищаете в первую голову інтереси того, на чом держится наша комуністическая власть: красной армії.

3-ий красноарм.: — Тошно так, помнім, товарищ комісар! (ідуть на ліво на село). Тимчасом зіграва паліво, по шляху ідуть красноармейці на село і також зліва направо вони несуть курки гусі тягнути кулі з борошном, та інчим, на селі чути великий гомін.

Комісар (наливає самогону і пе): — У-уф! Какая воюющая гадость. То-лі дело у нас, в Губпродкоме: настоящая водочка, царская. (есть. Побачивши крізь який мент Ганну, до неї): — А, а, красавица і ви здесь? Наливає знову самогонку). — За ваше здоровье! (пе. Ганна стойть нерухаючись) — Так почему это вы не желаете разговаривать со мною по русски, а? (Ганна не відповідає). — Так-ак, понімаєм (вже трохи захмілів). А может быть, вы — націоналістка українка, а? Мечтаєте о самостійной Українськой державе? О, ми эту дурь із вас скоро вишибем! (наливає самогону і пе). — Ми вас нереучим на наш комуністический лад; уж будьте спокойни (дивиться на Ганну і усміхаючись каже) — Прошлою ночью «пустілі в разход» одного щірого українца (раптом). Так будет і со всемі, кто попытается разрушать единство России, слышите? О, ми покажем

етім українцям самостійність! (загрожує кулаком). Не било, **нет**, і не буде нікакої України, запоміті себе раз навсегда!

Ганна (підходить до в'ялого): — А кого розстріляли?

Комісар: — А, вас его інтересует? Ладно, скажу: учительшку какого-то із здешніх, с пригородняго села.

Ганна (підходить ближче): — А... як його... фамілія скажіть пожалуйста! (тимчасом на дворі темніє; на селі чути великий гомін, жіночі голоси: «ряту-уйте! Ой Бо-оже!» і співи червоноармейців: «Ой, яблочко, куди котишся...» З лівого боку починає полихати зарево пожару. Чути дзвін: бом, бом, бом...)

Комісар: — Вас его очень інтересует? Значіт, ви дійствітельно шовіністка-українка, а? Самоопределені? автономія? гетман? Цетліюра?

Ганна: — Я умоляю вас. Скажіть мені, як його... фамілія?

Комісар: (п'яний): — Фамілія? Гм. (прігадує) Ка... Кар... Кра... Ага, вспомніл. Кравчук.

Ганна (хапаючи себе за голову): — Сеню! Боже мій, Боже! (ридає). За віщо ж, защо?

Комісар: — А а, так ви заодно тоже с етім негодяєм, контрреволюціонером?

Ганна (ридаючи): — О, душогуби прокляті, убийці безвинного люду! О, будь же ви прокляті, злодії, на віки вічні! Сеню... О Боже, Боже!..

Комісар: — Ей, кто там? Ступайте сюда! (справа вибігають красноармейці з рушницями)

Красноарп.: — Чево ізвольте, товарищ комісар?

Комісар: — забрати ету мерзавку і немедленно отправіть в чека. Слышіте?

Красноармейці: — Слухаемось товарищ! (підходять до Ганни) Ну, ходім, чи що? (тимчасом з хати вибігають Кобзаць з жінкою)

Ольга Петр.: — Доню, голубко моя, що таке? Що з тобою? (підбігає до Ганни і обхоплює її руками).

Красноарм. — Куда, куда? Убірайся в чортової матері! (одривають з її рук Ганну) — Ну, уході, тібе говорять!..

Комісар: — Ну, чо стоїте? Забірайте і марш с нею сейчас же!

Ольга Петр. — Ой Боже-ж мій! Куди її забирати? За віщо? (тримається Ганни і не одпускає її). Ну що вона вам зробила? (ридає. Стася нахколошки перед комісаром): Товаришу, голубчику, та не чіпайте її! Вона-ж таки дитина (хапає його руки щілувати).

Комісар: — Молчать! О, я вам покажу контрреволюцію! (до красноармейців). — Ви слішіте моє пріказання? Ну? Інаке... (направляє на їх револьвера).

Кобзарь (кидаючись на красноармейців): — Пустить її! Чуете? Пустить же зараз... (хапає за руки красноармейця).

Комісар: — Бейте его, старого чорта, прікладами! (красноармеець бе Кобзаря прикладом рушниці в груди).

Кобзарь (застогнавши, падає на долину): — А-а-а (лежить недвижимо).

Ольга Петр. (хапаючись за голову): — Уби-ли! О, злодій... (падає на тіло Кобзаря без памяті. Красноармейці тимчасом потащили Ганну до шляху).

Ганна (вириваючись від них, підбігає до батька і маті, дивиться на їх, потім раптом встає, простягає руки до гори і стогне): — У-би-ли! (до комісара і красноармейців) — О, будьте-ж ви проявляти сатанинські прислужники, убійці безвинного народу! Будьте прокляті всіма силами Неба і Землі на віки вічні! (падає без памяті. Красноармейці стоять нерішучко).

Комісар: (люто до красноарм.) — Ну-у! Тащіте ейо мерзавку, слішіте? (штовхає Ганну чоботом. Красноармейці тащають її під руки на шлях направо за сад. Комісар стоїть з револьвером в руках. На гоміні прибігли селянин і захвільовано дивляться на тіло Кобзаря і його дружини).

1-ий селянин: — (дивлючись на Кобзаря, з жахом): — У-били, от йї-же Богу, убили (знимає шапку).

2-ий селянин: — І жінку Його!

3-ий селянин: — Ой лихо-ж яке! (одстунають назад).

Комісар (до селян): — Ей, ви! Пріказиваю убрать отсюда сейчас-же, немедленно ету падаль, слишите? (вказує на тіла Кобзаря і його дружини). Селяне недвіджучись стоять на місті.

Комісар: — Ну-у! (направляє на їх револьвера) — Не то перестреляю всіх на місті! (селяне підходять і уносять тіла Кобзаря і його дружини в хату).

Комісар (сидіє на стілець, наливає собі самогону і пє): — У-у, мерзавці! (бе кулаком по столу): — Я вам покажу! Узнаєте на своїх шкірах всю сілу комуністичної владі (дуже захмілів). — А, ітті протів рабочих, беднейшаго крестьянства? Самостійність? Гетьман? Ладно... (схилляється над столом і куяє. Чути великий гоміп на селі, співи красноармейців і дзвонення дзвона: бум-бум-бум).

Дудель Гершко (біжить в напрямку до комісара зліва з-за хати, зупиняється на пляцу і озирається навкруг; потім підбігає до комісара, промеж рампою і столом): — Товарищ комисар! Товарищ комисар! (Комісар не чує).

Дудель (трясе його за плечі і руки): — Ой липечко! Та він же таки зовсім п'яний! Пропав більший Гершко. (звнову дужче трясе комісара). Ой, товарищ комисар, прошу вас, та вставайте скопійше!

Комісар: — (кризь дремоту) — А, к черту....

Дудель (в великому одчаю) — Ой, гевалт! Товарищ комисар, махновці!

Комісар (прокидаючись) — Га? Чо? (прімітивши Гершка) — Ти кто такой?

Дудель (становлячись перед ним навколошки) — Я, де я, Гершко Дудель! хіба-ж не пізнаєте мене? Мій же спін. Мойше, під вазім начальством . . Ой, товарищ комисар, зараз сюди махновці

прийдуть! Я чув на селі, що послали селянє гонців до нього.

Комісар (схоплюючись з міста) — Что? Кто ідьот? Где Махно? (хапає зі стола револьвера. В той час чути з боку сада довгий посвіст. Калитка саду відчиняється і вибігає на пляц Махно з повстанцями. Повстанці і селянє з рушницями також біжать до комісара зо всіх боків).

Махно (з револьвером в руці, зупіняється перед комісаром. Виглядає трохи звищче середнього росту, років 37, широкий в плечах. Одягнутий по селянськи, в чоботях. На голові мохната овечя шапка. Має невелику, чорну бороду і невеликі, широкі вуса, чорні очі і широкі похмури брови. Має на плечах дальногляд і на кожаному поясі кобуру від револьвера. Голос низкий й громкий) — Ось де Махно! (Жід ховається з початку швидко під стіл. Комісар обертається й стріляє з револьвера в Махно, але промахується. Повстанці кідаються на комісара, однимають револьвера, валять його на длину і вяжуть поясами).

Комісар (Голосно) — Тава-ариші, ко мне! сю . . . (повстанець бе його по голові прикладом і він замовкає).

Махно (до комісара) — Га, попалась лисиця? Добре. Ще одной собакой меньше буде. (до повстанців) — Ей Шечук!

Шечук (виступає наперед) — Тут я, батько Махно!

Махно. — Ну що, управилися зо всіма?

Шечук (весело) — Еге ж! Всіх захватили і перевязали. Тільки одна підвіда раніш утекла до міста. Не встігли пімати.

Іван (підбігає до Махна, має рушницю в руці) — Батько отамане! Лихо зробилося!

Махно. — А що таке?

Іван. — Опі прокляті большевики захватили в полон сестру мою, Ганну і повезли до міста. Дозвольте мені дognати іх?

Махно. — Твою сестру? (до Шечука) — Гей Шечук!

Шечук. — Тут я, пане отамане!

Махно. — Зараз бери найкращих коней та двайцять чоловік! Леги, як вітер, за тими проклятими поганцями, дожити проклятих

ворогів! Коли будуть супротивлятися, — нікому недавати поща-ди. Чуши?

Шевчук — Чую, пане отамане! (пішов направо)

Іван. — (до Махно) — Вони ж прокляті, забили отут моого старого батька.

Махно. — Твого батька? Старого Кобзаря? А де він зараз?

Іван. — Лежить у хаті. (Махно швидко іде в хату. За сценой чути поклики: «по коням! За мной!». На пляцу тимчасом збираються селянє: Мужики, діти, жінки. Ведуть промеж собої розмову).

Махно (виходить з хати і іде до столу. Лице дуже сувере. Обводе похмуро поглядом галю, потім загрожує кулаком) — У, у, у, прокля-ті души! Губителі безвинного народу старих, жінок і дітей! У, у, сата-нинська влада! (якийсь час мовчить) — Ну, та недаром же є на світі батько Махно. Гей, ви Іродови слуги! Памятуйте-ж Всі, що, поки живий я, Махно, — не побоюся я й вашої, сатанин ської влади! Знищу я ваше іродово плесма до щену. Гей, люті во-роти селянського трудового народу! Трепещіть у дні і вночі. Я, бать-ко Махно, тут, близько, посереду вас. Никого не помилую! (селя-не: «ура! а, слава, слава батькові Махно! Ура»).

Сура (підбігає зліва) — Ой лишечко! Ой Боже ж мій! (до Махно) — Товарищ Махно, я вас умоляю, ой вей, одпустить же таки моего Гершка! Він же не злодій! Він просто собі бідний кра-марник . . (встає навколошки і хапає йому руки, щоби поціловати) — Голубчику! Та він же ж таки . .

Махно. — Кому я товарищ? Тобі? Ти — хто така?

Сура, (навколошки) — Та я-його жинка, моого чоловіка, Гер-шка Крамарника! Ну, я вас умоляю . .

Махно. — Га, то стало-бути, ти-жідівка і твій чоловік-те ж жід?

Сура: Еге ж, так, правду кажета. Та ми ж такі бідні селянє, як і всі! (гомін посереду юрби: У, жідівське отроде! Такі бідні. як селянє. А хто з нас останню шкуру здиравувесь час? А чому на діслала сина свого, Мошку, служити у чо-ка? У, зволочі!) . .

Сура (перелякаю) — Ой, товарищи, одпустить же таки мо-го Гершка, не вбивайте його! Я ж таки заплатити маю вам велики гроши, золоті гроши. Тілько одпустить його . .

Дудель. — (починає смикати Суру за спідницю) — Мовчи, дурна! Що ти сказилася, золоті гроши?! (Сура не чує Гершка).

Сура. — Я вам зараз же принесу скілько хочете: десять, двай-цять . . ну, трийцять злотих . .

Дудель (дужче смикає її за спідницю) — Та мовчі, кажу тобі! Ой-вей! Пропали бідні мої гроши . .

Махно. — (сміючись, гладе вуса) — Так. Ага. Добре. А чи багато у тебе є золотих червонців?

Сура (хапаючись за його руки) — Усі, усі віддам, скілько маю!

Махно. — А ти маеш іх зараз? —

Сура — Ні, але я можу зараз же принести. Вони замуровані в хаті, биля ган . . (Гершко з великою силой смикає Суру за спідницю і аж, виглянув з по-під столу. Сура прімічає його.) — Ой, хто це? Ой-вей! Гершку мій рідний, голубчику! Та це-ж ти, та щей живий! (обіймає його і цілус).

Махно. — Хто там? А, а, ще один попався! Otto добре: одразу двох зайців убив. (тягне Гершка до гори за волосся. Селяни прі-свічують фонарем)

1-й сел. — Га, та це ж він і е!

2-й сел. — Та нуда ж, Гершко Дудель!

Повстанець. — А, проклята жидівська душа, ионалась? Добре. (до Махно) Батько отамане, куди прикажете подіltь оцього жида?

Махно — А ну хлопці заберіть оцього паршивця і опю (штов хає чботом комісара) прокляту бешену собаку, та повішайте іх за раз же на тому дубі, що биля крипиці!

Постанці. — Добре, пане отамане! Слухаемось, батько! (потягнули комісара і Гершка по-за сад)

Сура (біжучи за ними, ридає) — Ой лишечко! Ой Боже ж мій! Ой-ой о!

Гершко (пориваючись тікати) — Ой вей! Ряту, добри люди! Ой, гаспадін Махно! Я гроши ж віддам, золоті карбованці! О, ой, о, о! (гомін постепено зітхає)

Махно — Хлощі раздавайте зараз селянам все, що одбрали ми од красних, чусте?

Селяне — Спасибі тобі батько! Браво! Слава Махно! Ура.

Махно. — Степанов! (повстанець підходить одзаду) —

Повстанець. — Єсть!

Махно. — Давай сюди ті гроши, що одбито нами у комісара (бере з його рук невеличку торбу. До селян) — А де Копиця?...
— **Селянин**. (років під 50, підходить) — Тут я!

Махно. — На ось оді гроши та поділи на свободі промеж усіма селянами. Нехай погуляють трохи, та згадають батька Махно не злим тихим словом.

Селянин. — Ні, батько, ніякого лиха не робив ти для бідного люду та селянства, окрім добра! Низько кланяюся тобі од імені нашого селянства! (вклоняється).

Селяне. — Слава батькові Махно! слава! Ура. а!

Махно. — А тепер, добри люди, пора й мені рушити. Во богато ще є злодіїв, красних і білих, і зовсіма треба мені управитися (до повстанців) — Гей, хлощі, по коням! Виходіть всі на той шлях, що на Дібрівку. Збірайтесь всі в оврагу, по-під лісом. По коням! (Чути голоса: «по коням! По коням! потім спів») Ще не змерла Україна і слава і воля!.. Всі присутні поскідали шапки. Співають, (спів постепено зітхає).

Махно (до селян) — Та не забувайте, брати мої: як знову нагрянуть до вас большевицькі комисари, або білі грабіжники, — зараз же покличте мене! Знайте, — доки не повиріжу всіх комисарів та всіх ворогів України; доки буде існувати комуністична, грабіжницька влада, — я, ваш батько Махно завсегда з вами!

(нарід: «Слава! Ура. а! Слава, батькові отаману Махно! Ура! а»).

З А В И С А.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Горниця хати Кобзаря. За час розрухи богато чого бракує з речей: скрині, книжок, малюнків і інчого.

На широкій лавці в правому углі лежить хворий Кобзарь, вкритий овечім кожухом. Зліва Марина гайдає колиску. Посереду хати стіл, на йому розкладені мали. Навколо столу сидять і стоять озброєні повстанські отамани. —

Вечер. діється в осень 1921-го року.

Шевчун. (стає) — Після всього мною сказаного, тепер ви самі зрозумієте, що далі триматися нам всім в'купі, як було до сі, не має ніякої можливості. З північі не сьогодня-завтра щідуть велики сили красивих: донські козаки і черкеси Буденого, комунистичні отряди пішого війська од Орла з броневими потягами. Надія, що подав нам Петлюра, майбутньо не відбудеться і ми не дочекаємося його війська. Окрім того, як видно з цього листу, (безре зі столу ліста), він зараз підписав договір з Польщею, з чим ми, громадяне Великої України, ніж згодитися не можемо: Польська нація була, є і буде нашим лютим ворогом, бажаючи одірвання у нас правобережної України. Також не можна далі чекати підмогії од отамана Ангела і Задорожнято, які обезсилені в останніх боях, не мають богато зброй і інших припасів. На Махно зовсім не може бути надії, через те, що хоч він і веде весь час повстання супротив красивих і біліх, але не стойть на ґрунті впізнання самостійної, незалежної, суверенної України. Його боротьба-е боротьба без гасла: тому вона не приведе нашого народу а ні до вільності, а ні до збудовання Української Держави. — Товаріство громадяне! Ви обібрали мене промеж себе за старшого. Тому повинні бу дете виконати мій наказ. Ти Гульбівий і ти, Петренко маєте йти

по цьому шляху (вказув на малі) на обєднане з отаманом Тютюником. Ти, Хмара застанешся зо мною тут за для утримання боль шевиків од швидкого наступу. (до остатних). — А ти Желізник підеш на фастов і Жмерінку пробивати нам шлях до границі. Коли не удержанюсь по під Ківом, підем всі до Румунського кордону. (з надвору чуги довгий посвіст.) Ага, треба збиратися в похід. Шідстують сили красних ворогів Ну, брати мої люби, по старовиному запоріжському звичаю, давайте помолимось перед похідом! Нехай допоможе нам сила небесна, на яку тілько і маємо ми надію. (всі становляться на коліна, знимають шапки і постоють, не дуже голосно- піано):

«Ой Ти, Боже, милосердний,
Боже щирій і прещедрій!
Проставляймо Твою милость
Боже, глянь на нашу щірость

Дай нам, Боже, дай із неба,
Дай того, що більш нам треба:
Дай нам миру і спокою,
Під могучою рукою!»

(Шевчук встає, хреститься. За ним встають другі. Знову чуги довгий посвіст з надвору)

Шевчук — Пора! Ну, допомагай вам усім Боже! Прощевайте! Приведи Бог ще коли повстрічаться на цьому світі, на вільній, рідній матері нашої Україні (цілуються всі) Залізнях: — Прощай і ти пане отамане! Нехай борошть і тебе Владичиця наша, Богородиця! Не поминай і нас лихом! (цілуються)

Шевчук. — Не забуйте ж брати мої, що «не в силі Бог, а в правді»! Я вірю всім серцем моїм, всіма почуттями моєї души, що незабаром прийде тот час, про який пригадував у своїх віршах Тарас Шевченко, — час вільного й щасливого життя на Україні для українців. Не змінюйте ж нашого гасла! Хай живе вільна, самостійна Україна!

Повстанці. — Слава! Слава нашої непіжі Україні! Слава. (виходять з хати на двір всі, окрім Шевчука і Івана.)

Шевчук — (до Івана) — Ну, Іване, попращаємося і ми з тобою. Оставайтесь тут для зязку зо мною і дрігими. Все будеш поробляти так, як я тобі наказував.

Іван. (зкидає шапку) Прощайте і ви пане отамане! (ділується) — Хай боронить вас Бог од усікого лиха.

Шевчук. (до Марини) — Прощай і ти, Марино! Бувай здорова та щаслива зі семейством!

Марина (плаче) — Прощай! Та на кого ж ви нас покидаєте? Вони, оті червоноармейці, усіх нас тут знищать, забудуть, як... забили старого батька, та Гайдамака.

Шевчук. — Не турбуйся, сестро! Чи може ти гадаєш, що нам радісно покидати свої семі, рідні села, та бігти до чужого краю, неначе б то злодіям. Ех, сестро! .. (з надвору знову чути довгий посвіст) Ну, ще раз, прощевайте! Пора і мені (іде на двір, але на який мент зупиняється перед Кобзарем, дивиться на нього, який лежить без пам'яти; хитає головою, потім виходить. (Іван іде за ним).

Марина (зоставшись, одна) — Боже, Боже! (затуляє лице руками якийсь час мовчить) — От так, на протязі вже трох років, страждають бідні, неповинні люди, розбиваються семі; брат іде супроти брата, батько на сина. І це все поробили вони, оті прокляті большевики, що колись обіцяли дати народові землю і волю, перекувати шаблі на серпі, та плуги .. (тікло всміхується) Так, перекували та ще на гірші події: розстрілють, не рахуючи, людей, старих і маліх; грабують все до щену; палят села, руйнують наш бідний, любий край. О, Гостоди! Коли вже це скінчиться? Коли ж настане той бажаний час, що всі люди повернуть до мирної праці, до щасливого життя по правді, по щирості? Бо прошли люди, як Юди, совість свою за карбованці, та тими гріхами її задовольняються. Зробили «комуну» за для ліпшого життя .. Тільки не народові, — ні, а купі комісарів та их пріхільників! Году-

ють гадів, сривуючи останній шматочок хліба од бідного чоловіка. (гірко всміхається) — .. I це злодоцтво зветься у іх «комуна»! (іде до келиски і якийсь час мовчки дивиться на дитину) — Біда діти! Що буде з вами, як не стало на світі батька та матері? Чи діждетьесь хоч ви того часу гарного, бажаного життя, якого не бачимо ми, ваши рідні? (плаче. З надвору входе Іван, без зброй. В руці тримає пів чорної хлібини)

Іван. — Марино, будь ласкова, чи є у тебе що, повечеряті? Ось я хліба раздобувся в добрих людях (кладе хліб на стіл. Побачивши, що Марина плаче, до неї) — Ну чого ти, Марино? Годі, на турбуєся! Твій брат, Тихон ніде не загіне. Я його добре знаю ще з германської війни. Він крізь всгонь і воду пройшов, то тепер і самого черта не боїться. Але ти ж сама добре розуміеш, що далі йому тут виставатися не можна, бо дуже велики сили большевиків поробляють свій наступ на нас. Ну, а він не має ніякої допомоги. Що ж робить? голими руками не одібсеся од людого форога: тільки дарма винищить і своє життя і інчих. А большевики тепер як раз озброєні до зубів. (сидіє на стілець біля столу, піднімаючи голову руками)

Марино. — Ваню, голубчику, жу, а як же ти: зостанешся на селі, чи теж підеш з нашими?

Іван. — Хіба ти не чула, який наказ надав мені наш отаман?

Марина. — Знаю, але що буде, як вони довідаються, що ти . . .

Іван. — Ну і нехай собі! Хіба ж я не бачив смарті, чи що? мене тим не злякаєш.

Марино. — А я? А наш Грицько? А старий батько?

Іван. — Мовчки, Марино, не муч мово серця! Чуєш, як казав, так і буде: Я зостаюсь тут, на селі.

(Марина важко дихає і мовчки починає готовувати вечерю: виймає зі шафи три луковини, солоні огірки, солонку і миску, кладе все на стіл, потім ріже хліба)

Марина. — Дуже темно. Треба засвітити світло. (достає з ша-

фи каганець з овечім жиром і фітілем і, становить на стіл) — Чи не має у тебе сіриків? Засьвіти каганець!

Іван. — Добре Зарас (достав з кишені сірників і запалює каганця) Ну, Марино, сідай і ти, та повечеряєм, що Бог послав. (хре стяться. Марина сідає за стіл) — Ну що, як батько? Чи полегша-ло йому хот трохи?

Марина. — Ні. Сьогодні був дуже хворий. З самого обіду лежить без пам'яті.

Горпина (входить з падвору) — Добрый вечір, Марино! А, і Іван прйшов? Здоров і ти, Іване! (до Марини) — Ось це я глечік мо-лока принесла для твоїй дитини та старого (хитає головою до Коб-заря)

Марина. — (бере од неї глечік) — Господи! За віцо ж така мілості Твоя до нас? Горпинушко, як же тебе я одяжую?

Горпина. — Е, нічого! Я допоможу вам и та й мене добри люди не забувають. Бо знають усі, що крацього самотону, як у тітки Горпини, ніде а в самой Москві не найдеш. Ну, та звісне діло! Я ім даю самогону, а вони дають мені хто грішми, а хто чим іншим. От так і живемо усі під Богом. Ну, а як здорове старого?

Марина. — Дуже погано було йому сьогодні. О це, з обіда, як лежить він, не проклидаючись. Воює, що не довго, мабуть, про-тягнеться ще життя старого.

Горпина (хитає головою) — Бідний бідний! (втирає слізки) Побили дуже його красноармейці, поломали ребра. А за віцо? За те що хотів боронити кохану дочку свою од злих лиходіїв. У. У, прохляті! Ну, та лізнасте ще ви на Україні тітку Горпину, ось побачите! Чого не зробить козак силою, те зробить баба хитростю. (до Івана і Марини) — Прощевайте! Я зараз піду, бо треба мені доварити ще самогону. Завтра у неділю пойду я до міста, на ба-зар. (до Івана) — Коли цю маєте передказати, то кажіть.

Іван. — Будь ласкава, Горпинушко. (одводить її до рампі) — Як побачите Семена Горбу, то скажіть, що «полетіли горобці, поки

дали кавунці; держать шлях до границі, де ростуть паляници. Болетять велики гави: не було б лихої страви». Розумісте?

Горпина: — Ага, ось що: Добре, перекажу. До побачення!

Марина. — Спасибі тобі Горпино, Всього найкращого!

Іван. — До побачення. (Горпина уходить).

Марина (хреститься) — Слава Тобі, Господи! Є ще добре люди на білому світі. От тепер нагодую я і маленьку дитину, і старого, як пробудяться. (до Івана) — Сідай, Ваню, та іж. Ти ж маєш дуже виголодався. Цілий день був на варті. (Іван сідає за стіл і єсть, Марина ховав глечик з молоком в шафу. Чути, як починається десь, по за селом стрільба з рушниць та гармат. В вікно видно, як рвуться гарматні бомби) —

Марина (підходить до вікна і дивиться. Потім казве до Івана, з жахом) — Ти чуєш? Що це таке?

Іван: (лопинувши) Їжу, також прислухується) — Що таке? Хіба ж не розуміш? Маєш, підійшли красні. Ось твій брат з Хмарою і прикривають наших, яки одступають (обхоплює руками голову і сидить похмуро).

Марина (ломаючи руки) — Господи!.. Тихоне, братику мій любий! (Який сь час мовчаки прислухується, дивлючись в вікно, до Івана) — Що ж тепер буде? (Іван мовчить, не відповідаючи, сидить в тій самій позі).

Кобзарь (прокинувшись) — Марино! пить.

Марина (підбігаючи до нього) — Зараа, Таточки, зараз! (налилася з глечика води в шклянку і подає Кобзарю) — Ось вода. Пійтте! (допомагає Кобзарю підняти голову)

Кобзарь (пе воду) — Ох... Дякую, Марино! Ох, важко мені. Іван встає і підходить до Кобзаря)

Іван — Доброго здоров'я, тату!

Кобзарь — це ти, Іване? Здоровово... Діти, ідіть ближче. (Іван і Марина підходять) — Слухайте мої любі... Чую, підходить смерть моя.

Марино. — Не кажіть цього тату! Ви ще підніметесь, будете здорови. Знову заживемо з вами, як колись... (плаче)

Кобзарь. — Ні.. Я чую... Не плач, Марино на все—Божа воля... А вас... Бог не покине.

Марино. — Таточку, на кого ж ви нас покидаєте? Що ж ми без вас робитиме (сіда ліворуч на лавку і плаче)

Кобзарь пора мені.... Годі мучить вас... Піду... до страшного суду Божого. Діти, молітесь... Ох, важко мені...

Марина. — Таточку, може б ви трохи молодка випили?

Кобзарь. — Ні, дякую. Я... щось... погім...

Марина Знову без памяті... Відпий, як він намучився!

Іван — (суворо) — Смерть для цього буде великим визволенням. (іде до столу і сідає на стільці) Марина оправляє на Кобзареві кожуха і також підходить до стола і сідає) — Як ти гадаєш, Іване, чи довго ще зосталося йому страждати?

Іван. — Мені здається, що кілець не за горами. (якийсь час мовчки сидять і слухають, як глухо десь вибухує з гармат і рушниць).

Іван. — Ось чуєш? там, за селом, зараз ліститься безвина, народня кров під рушницями і гарматами большевиків. (з великою болю) — А я, старий солдат, сидю тут, у хаті, як мала дитина... Ех!

Двері в хату відчиняються і входе з надвору Григорій. Одягнутий, як на поході, кожаний куртці, кожаному, з зіркою, картузі, високих чоботях з острогами. Має крізь плечі, на реміннях револьвера і дальногляда. Зупіняється на порозі, не знимаючи каргуза і якийсь час пільно дивиться по хаті).

Марина (з жахом, до Івана) — Хто це?

Іван. (в той час прімітивши Григорія, хутко встає і тримаючись за стільця, мовчки стоїть).

Григорій (усміхаючись) — Що, не пізнали? Ето я, Григорій!

Марина. — Грицю! Та це ж зін. Ну ніколи б не пізнала тебе! (іде до цього) — Ну чого ж стоїш? Іди, сідай с нами. Ось тут (вка

зув стільця біля столу) — Ну, та сідай же з нами, як раз повечеряєм. . .

Іван. (підходить до середини кімнати і зупіняється, озираючись навколо. Потім відходить до Івана і Марини) — Здрастуйте!

Марина. — Здоров, голубчику!

Іван. (похмуро) — Здоров будь і ти!

Григорій. — А хто це .. лежить, батько?

Іван. — Еге ж, він. . .

Григорій. — А що таке? Хіба захворував?

Іван. — Од такої хвороби хоч би хто захворав .. Два роки до цього був тут красноармейський отряд, реквизилювали. Ну, та й побили прикладами батька. Шоламали йому ребра. Тепер помирає.

Григорій — А .. мамо .. де?

Іван. — Мамо померли од цього гарного життя та од великого горя.

Григорій. — Од великого горя? Якого?

Іван. — В той самий час, як забили красноармейці батька, вони забрали Ганну в чो-ка.

Григорій — Ганну? В Че-ка? . . . (якийсь час пильно дивиться на Івана, потім обхоплює собі голову руками) — Боже! Боже! . . .

Іван (одвертається, в бік) — Ата, тепер і Бога згадав. (якийсь час всі стоять мовччи)

Марина. — Грицю, Іване! Ну сідайте ж; повечеряєм!

Григорій. — А за віщо сестру забрали в Че-Ка?

Іван. — За те саме, за що зараз б'ються от там наші брати селяни. Чуєш?

Григорій (важко сідає на стілець, біля столу, затулляючи лице долонями і сидить непорушно. Потім однимає руки, оглядується і питает) — Ну.. а ви як?

Марина. — важко вздихає) — Та ось, як бачиш! Немає чим задоволитися. —

Григорій (хитаючи головою на колиску) — Дитина здорова?

Марина. — Слаба дуже. (Утирає сльози) — Кликала нашого фершала. Казав що треба ліпше дитину годувати, давати більше молока. Та де ж його візьмеш? Зосталася у нас тільки одна корова Коней нема, тут та ми її й запрягаємо під час роботи на пахоті. Ось крізь те вона і не дає зовсім молока. Свинні, та курки усі позабрали у реквізіції. Гроші теж нема. Живемо, що доля Бог посилає через добрих людей. —

Григорій (побачивши на столі їжі) — А це що таке?

Іван (похмуро усміхаючись) — Як бачиш, наша вечеря.

Григорій — Як? Ви істіє єщо цибулю, солоні огірки, чорний хліб? та ви з голоду подохнете од такої їжи!

Іван, — А ти що ж гадав собі? Тай дохнем! Од нашого села зараз тілько і зосталося, що одна четвертина народу. А ті всі померли.

Григорій (який сь час мовчить. Потім достає з пазурі гроші в папері і подає Івану) — На, брат. Тут гроші всі царські, п'ятисотенні і сотенні. Візьми. Чим можу, допоможу вам.

Іван. (суворо одпіхас його руку) — Ні дякую. Не треба нам твоїх грошей . . . Може на їх невинна кров людська? Проживемо і без їх . . .

Григорій (помалу ховає гроші в пазурі) — Так. Да. (якийсь час мовчить. Потім встає) Ну, я піду. Я . . на мінутку . . побачити рідних . .

Іван (гірко всміхуючись) — Рідних? Дякую, що не забув про рідних . . (райтом) А ти чуєш що там робиться? А там же хто зараз кров проливає, а? Та то ж брати твої, рідні, які захищають своє майно свої семі, свою будучість од лю того грабіжництва твоїх пріятелів-большевиків! (підхеде до Григорія і кладе на плечо йому руку) — Слухай брате! Слухай мое просте, правдиве слово. Згадай брате про той час, як два роки назад казав ти мені : «спочекай, брате, нехай тілько утверлиться робоче-селянська влада, — не пройде й двох років, як всі, і роботи, і селянне здобу-

дуть все, що ім потрібне: і землю і волю і ріжне майно. Здобули.. тільки не те, що казав, а . . . домовину. (який сь час мовчить. Чути весь час стрільбу) — Слухай, брате! Христом Богом заклинаю етбе: покинь їх, покинь губителів безвинного люду, обманщиків, міжнародних грабіжників! Іди з братами, з робочими, селянами, яки дійсно стоять на варті захисту й здобуття цвястя і вільності своєму народу! Іди з тими, що зараз б'ються за свою волю і проти царизму і проти комунізму, — наших лютих ворогів! В сей боротьбі є наша доля!

Григорий (стоїть похмуро, мовчки, не рухаючись)

Кобзарь (прокидаючись) — О.. ох! . .

Марина. — Тату проснулись (швидко іде до Кобзаря) — Таточку! Ну як Вам? Може дать чого?....

Кобзарь — Ні... Нічого. (побачивши Григорія) — Марина, хто це?

Марина. — Це Григорій, таточку, син ваш!

Григорій (підходить до Кобзаря) — Це я, тату, ваш Гриць. (знямає картуз) — Доброго здоров'я!

Кобзарь. — А, Грицю? Бувай здоровий .. (який сь мент мовчить) — Прийшов.. провідати старого батька? Дякую. Попрощаємось перед смертю. Мабуть недовгий час зосталося мені жити. Чую, смерть близько, (який сь час мовчить, дивлячись на Григорія) — Григорій .. тепер .. хоч перед смертю, послухай слово.. свого старого батька. (голосійше) — Ім'ям Бога живаго .. заклинаю тебе .. Покинь тих що гублять безвинний народ! Уйди од іх! Уйди поки не пізно, поки не загубив .. душу свою! Бог простить тобі .. усі твої прогрішення . . . Це моя остання воля і також .. твоїй покійній матери. Прости .. і мене, коли і я .. що .. тобі ..

Григорій (ралтом падає на коліна перед Кобзарем, з ридан-

нем) — Тату! . ріднеський! . Простить мене за все! Убійте мене на цім світі, за те, що продав душу свою Сатані .. загубив багато безвинного люду. (ридає, схиливши голову на лужко) — Я знаю, не може бути мені помилування на тім світі.... Але простити хоч ви мені, таточку! .

Кобзарь (важко підімається на лужку і сідає. Марина подобляє йому. Винроєтує руки з під кокуха, хреститься і кладе руку на голову Григорія) — Боже праведний! Тобі Единому судити і помилувати нас! Благаю Тебе: Прости усі прегрешення робу Твому, Григорію, як і я, грішний, прощаю і одпускаю йому в свій предсмертний час! (хрестить Григорія, потім знову лягає на лужко) — О. ох!

Григорій (цілує Кобзарю руку. Потім встає, підімає до гори праву руку): — Заклинаюсь своєю совістю, своїм життям, всім, що дав мені можливість жити і вірити: з цього часу я не друг більше тім, яки затуманювали мені мозок, отрояли душу мою солодкою отрутою, зруйнували все, найдорожче для мене: мою семю, мій рідний любий край! (зхиляє до долу, руку) — Ну, поки що, прощайте тату! (Цілує йому руку) — Прощай Іван! (підходить до Івана, Іван подає йому руку і потискує). Прощай і ти Марина! Піду я, розірву свої кайдани, і знову вернуся до вас, мої рідні, мої любі! (одягає картуза) — Не поминайте мене лихом! (уходить на двір)

Марина — Прощай, Грицю, до побачення! (плачє. Іван стоїть з хвилину мовччи).

Іван — Так . . . Вернувся знову наш брат, як блудний син, до свого народу . . . (Чути на дворі вибух з рупниці) —

Марина (хапаючись за голову руками). — Ax! . (підбігає до вікна і дивиться)

Іван (хутко підходить до дверей) — Що таке? Чи не з Григором лихо яке? Піду, подивлюсь (швидко іде на двір. Марина стойть в тій самій позі. Чути на дворі гоміл, свист, голоса: "Ловить іх, розбійників, . . . , потім вибухи з рушниць. Крізь який мені в хату входять селяни, вартові, Іван; вносять тіло забитого Григорія і кладуть на підлогу)

Марина (побачивши тіло Григорія) — Грицю! Що таке? (підбігає і дивиться на нього) — У-би-ли? . . . (ридаючи падає йому на грудь)

1-ий вартовий. — Чекайте, товарищи, зараз послухаю, може ще живий? (становиться навколошки і прислухується до серця. Потім встає, хитає головою і каже) — Помер. Куля в саме серце попала. (знимає шапку з голови, також і други селяни. Марина, мовчки ридаючи, відходить до шафи).

Кобзарь (прокидаючись) — Що? Що таке?

2-ий вартовий — Вашого сина, Григорія забили повстанці.

Кобзарь. — (важко підімаючись на лавці) — Григорія? . Уби-ли? . (хреститься) — Царство Небесне! . Так. А я . . . ста-рий . . . ще живий. Наставив мене Бог . . . свідітелем . . . страшного Суду Свого. Так . . . А тепер . . . Чую . . . пора і мені. (лягає на лавку) — Ваню! Марино! . . . діти мої чуби! (Іван і Марина підходять до Кобзаря, Марина становиться навколошки) — Прощай-те! . живить з миром . . . Простить мене . . . коли я . . . що . . . (до селян) — І ви, люди добри . . .

Голоса з юрби присутніх: — Не нам тебе судити, Микола Іва-
новичу! Бог простить!

. . . **Кобзарь.** — Іх . . . діточок моїх . . . сіріт бідних . . . не заставте.. .
Молітесь . . . ох! . . . Про . . . щай-те! (шумірає)

I-й вартовий. — Помер, старий Кобзарь.

Голоса з юрби. — Царство небесне тобі! (хреститься Марина тихо ридає, припавши головою на тіло Кобзаря) —

Іван: — Так.. Нема волі, — нема правди і долі!

З А В І С А

